

FORUM

TRAVANJ — LIPANJ 2002.

MIROSLAV S. MADER / DNEVNA POTROŠNJA
SLOBODAN NOVAK / NEKOLIKO DOPUNA *DIGRESIJAMA*

Tema Foruma: Hrvatski jezik

HANS ROTHE (Bonn) / NAJSTARIJI HRVATSKI PRIJEVOD
CJELOVITE BIBLIJE BARTOLA KAŠIĆA

MARIO GRČEVIĆ (Mannheim) / O HRVATSKIM JEZIČNIM
PROMJENAMA

GEORG HOLZER (Beč) / PROBLEMI VANJSKIH I UNUTRAŠNJIH
GRANICA JUŽNOSLAVENSKOGA JEZIČNOG PROSTORA

BOŽICA JELUŠIĆ / ZIMSKI SVRAB

TOMISLAV MILOHANIĆ / ŠTO KAŽU ZA MENE

Roman u nastavcima

NOVALIS / HEINRICH VON OFFERDINGEN (I)

IVAN KUŠAN / NA GODIŠNJICU SMRTI

VLADO ANDRILOVIĆ / SUSRET

JAVOR NOVAK / KLINČ S NEMAJKOM U ZONI ISTINE

PAVAO PAVLIČIĆ / POETIČKI POGLEDI PETRA ZRINSKOG
U POSVETI ADRIJANSKOGA *MORA SIRENE*

NEDJELJKO MIHANOVIĆ / TIN UJEVIĆ

U AUTOBIOGRAFSKIM ZAPISIMA

JANKO KOS / DUHOVNA POVIJEST SLOVENACA

BORISLAV PAVLOVSKI / SIMBOLIČNO PLETIVO *TUGE ZA JUGOM*

Slikarstvo

VINKO GRUBIŠIĆ / ARNOLD BÖCKLIN

VOJISLAV MATAGA / TRINAEST FRAGMENTA O KUĆI

SILVIJA ŠESTO / ESTER I BAGERI

RAFO BOGIŠIĆ / PRILOG KNJIŽEVNOJ HISTORIOGRAFIJI

KATARINA MAŽURAN JUREŠIĆ / NEZAVRŠENOST
POSTMODERNISTIČKOG ROMANA

4-6

Mario Grčević, Mannheim

O HRVATSKIM JEZIČNIM PROMJENAMA DEVEDESETIH GODINA¹

U takvoj je okolini teško dokazivati da je od svega najprirodnije ako se danas u hrvatskoj državi hrvatska vojska služi hrvatskim vojnim nazivljem, a hrvatska uprava hrvatskim upravnim nazivljem, hrvatsko zakonodavstvo hrvatskim pravnim nazivljem, i da to nije nikakvo nasilno pohrvaćivanje nego samo dokidanje rashrvaćivanja. Teško je dokazivati da nije nasilno pohrvaćivanje niti kada se podupiru riječi koje su bile potiskivane kao nepoćudne, ili one od kojih su se ljudi otuđivali sustavno name-tanim primitivizmom jezičnoga izražavanja, prekidanjem i preprečavanjem veza s bogatstvom izražajne baštine. Teško je uvjeravati da će se uvijek naći i takav koji će im se potužiti na jezično nasilje ako se suoči čak s riječima koje rabim u svojem pisanju i javnim nastupima svih ovih neholiko desetljeća što su sad ostala za nama. Lakše će im biti povjerovati njemu nego meni (Katičić 1997., 29.).

Kao što je poznato, jezična politika bivše SFRJ trudila se je pod dominacijom srpskoga stvoriti »srpskohrvatski književni jezik«² (usp. Auburger 1997.). U tu je svrhu nastojala iz hrvatskoga književ-

1 Izvorni je tekst ovog članka napisan na njemačkome jeziku. Uskoro bi trebao biti objavljen u časopisu *Die Slawischen Sprachen*. Namijenjen je prvenstveno jezikoslovcima nekroatistima koji su o najnovijim hrvatskim jezičnim promjenama započeli preuzimati neka potpuno neprihvatljiva tumačenja. Njemački je tekst na hrvatski preveo Velimir Piškorec. Njegov mi je prijevod olakšao pripremu teksta koji se ovdje objavljuje s određenim dopunama.

2 U njemačkome predlošku rabim na pojedinim mjestima naziv »standardni jezik« umjesto uglavnom prikladnijega naziva »književni jezik«. Usp. o tim nazivima Auburger 1991., 23.–24. i moje primjedbe u radu iz 1997.a, 148.

nog jezika potisnuti one osobitosti po kojima se je razlikovao od srpskoga književnog jezika.³ Metode kojima se je pri tome služila, bile su raznolike. Još osamdesetih godina predbacivala je npr. da su njezini neistomišljenici nešto poput simpatizera ustaškog režima iz Drugoga svjetskog rata, a da su pojedine sumnjive joj riječi također »ustašoidne«. U tome je smislu ilustrativno izvješće za internu službenu uporabu iz 1980./81. pod naslovom *Jezična politika u funkciji nacionalističke ideologije u SR Hrvatskoj* (Selak 1992., 53.–119.). U njemu se navodi da »kroatizmi i arhaizmi, koji se opet sve više forsiraju, u svojoj morfološkoj strukturi podsjećaju na endehazijske bizarne izvedenice« (107.). To bi se navodno dalo potvrditi i još neprovedenim, ali potrebnim istraživanjem »jezičnoga barbarstva« Nezavisne Države Hrvatske.⁴ Razlika je u tome, smatra anonimni sastavljač izvješća, »što poglavnikovi 'jezični stručnjaci' nisu imali vremena da iz povijesti jezika izvuku kvazi argumente za svoje n-strane jezične principe nego su ih normirali nožem i puškom«. To je, kaže, »prava istina o kovanicama koje se nasilno guraju u suvremeni jezik«, a ne tvrdnja Z. Vinca da je riječ o kontinuitetu pojedinih leksičkih osobina u skladu sa slavenskom tradicijom. Pisac izvješća nadalje navodi kako mladež u Hrvatskoj odrasta s »uskrsnutim arhaizmima«, čime se osiromašuje njezin jezik. Govori »uniformirano,« smatra. Međutim, s obzirom na činjenicu da je izložena javnomu komuniciranju »s jedne i druge strane«, u njezinu izražaju nastaje velika i nepopravljiva zbrka. Zaključak što ga pisac izvodi iz tih svojih zapažanja glasi, da »treba ozbiljnije tretirati lektorski posao«, a ne dopuštati da se čak i u zakonskim tekstovima mijenjaju pojedini nazivi kao npr. »štampa« u »tisak« (Selak 1992., 107). Međutim, radom hrvatskih lektora jugoslavenska se jezična politika bavila vrlo ozbiljno već od pedesetih godina nadalje. Brozović navodi da je taj njezin posao katkada poprimalo i smiješne oblike:

Cijelo razdoblje od pedesetih godina nadalje karakterizirano je potiskivanjem riječi koje su bile smatrane tipično hrvatskima. Ti su napori katkada dobivali i svoje smiješne oblike — na zagrebačkome radiju bili su sumnjivi oni koji su upotrebljavali riječ *tisuća* umjesto *hiljada* (u Srba

3 Usp. zapažanja L. Auburgera (1997., 25.) o preoblici odnosa između varijanata na nižoj razini u odnos varijanata na višoj razini pa sve do lektalne i općejezične razine.

4 O jezičnoj politici Nezavisne Države Hrvatske usp. Auburger 1999., 211.–236.; Samardžija 1993.a i 1993.b; o povijesti usp. Kiszling 1956., 163.–223.

je *hiljada* danas jedina riječ, u Hrvata stilem uz *tisuća*), a jedno je vrijeme vrijedila interna naredba da se ne smiju upotrebljavati hrvatski nazivi mjeseci, jer da su tobože 'ustaške kovanice', pa kada se doznalo da su to slavenski nazivi, cijela je stvar zataškana. (Brozović 1998., 29).

Da bi ostvarila svoje ciljeve, jugoslavenska jezična politika provodila je i represalije prema piscima koji su se opirali autocenzuri. Stoga ne čudi što je M. Šimundić (1971., 238.) na pitanje upućeno jednomu televizijskom spikeru, zašto izbjegava riječ *glazba*, dobio odgovor »pa, znate, ne bi bilo zgodno«. Zašto to ne bi bilo zgodno, može se, između ostaloga, razaznati iz toga da je liječnik I. Šreter 1987. godine osuđen na 50 dana zatvora jer je umjesto riječi *oficir* uporabio riječ *časnik* (usp. Vuković 1996., 78.–79.). I urednik hrvatskoga izdanja »Službenoga lista SFRJ« Blaško Grce pokušao je izbjeći autocenzuru. On je u službenome postupku 1976. smijenjen sa svojega položaja te je degradiran na mjesto korektora (usp. Selak 1992., 28.–52.). Navodi u *Čestotnome rječniku* M. Moguša, M. Bratanić i M. Tadića (nadalje Moguš 1999.) ukazuju da su neke Grci zamjerene riječi sedamdesetih godina bile potisnute iz novinskoga jezika, iako su se tada očigledno još uvijek upotrebljavale u udžbenicima i proznim djelima. Druge su se pak za Grcu »zabranjene« riječi rabile i u novinama tiskanima sedamdesetih godina.

Primjera radi navest ću nekoliko tih riječi s bročanim podacima, na prvome mjestu one što ih nalazimo u Grce, a iza njih one što ih je Grce trebao upotrijebiti. U zgradama navodim broj potvrda kod Moguša (1999.). Korpus na kojem se temelji Mogušev čestotnik, sastavljen je sedamdesetih godina. Obuhvaća 952.327 pojava iz tekstova objavljenih između 1935. godine i sedamdesetih godina. Kraticama DNPSU označeni su njegovi pojedini potkorpusi: D=drama, N=novine, P=proza, S=poezija, U=udžbenici. Obradene novine (*Borba, Glas Slavonije, Novi list, Slobodna Dalmacija, Večernji list, Vjesnik*) potječu iz razdoblja od 1975. do 1977. godine, a novinski potkorpus obuhvaća 200.000 pojava. Na pojedine značenjske razlike ovdje se ne ću osvrutati:

brklja (0) — rampa (6 DN); gospodarski (4 N) — ekonomski (340 DNPU); izradba (40 NSU) — izrada (84 DNU); kazalo (9 PSU) — registar (18 NSU); nemarnost (1 N) — nehat (0); počinitelj (1 N) — učinilac (0); poticatelj (1 N) — podstrekač (0); razborito (4 DSU) — racionalno (15 NU); sustav (140 DPU) — sistem (303 DNPSU); uputa (33 DNPSU) — uputstvo (5 NPU), itd.

Na nazivnoj je razini jugoslavenska jezična politika polagala veliku važnost da se izraz »hrvatski književni jezik«, određen ustavom iz 1974. godine kao naziv hrvatskoga književnog jezika (usp. Auburger 1991., 24.), potisne oznakom »hrvatski ili srpski« ili sličnima. Isto je vrijedilo i u odnosu na općeniti naziv »hrvatski«. To nam objašnjava npr. kako to da je u tvornici papira uništena naklada *Hrvatskoga pravopisa* (1971.) Babića, Finke i Moguša, te zašto je Anić–Silićev pravopis (1986.) bio objavljen tek onda kada je sveza iz radnoga naslova *hrvatskoga književnoga jezika* zamijenjena svezom *hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Na isti se način može objasniti i to zašto su neki rječnici što su u prvim izdanjima u naslovima imali svezu *hrvatskoga jezika*, u kasnijim izdanjima preimenovani u... *hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Pojedini su autori i na drugim razinama bili sprječavani svoje radove pripremati bez obzira na želje i očekivanja službene jezične politike.

Inozemna »serbokroatistika« u zapadnome, demokratskome svijetu uglavnom nije uzimala na znanje takve postupke jugoslavenske jezične politike i njezina »normiranja« u hrvatskome (usp. Brozović 1998., 30.). To nas nimalo ne treba čuditi budući da su se predodžbe mnogih inozemnih serbokroatista o hrvatskome podudarale sa željama jugoslavenske jezične politike. Oni stoga za tu problematiku nisu pokazivali nikakvo zanimanje niti onda kada je Brozović 1971. godine (Brozović 1971., 197.–198.) jugoslavensku jezičnu politiku okarakterizirao kao u svijetu posebni unitarizam kojemu je donekle sličan samo već praktično likvidirani čehoslovakizam. Brozović je tada upozorio između ostaloga i na to da se taj »naš« unitarizam prikriva pod krinkom starijih (južno)slavenskih solidarističkih tradicija i nadovezuje s velikosrpskim ciljevima pod jugoslavenskim imenom na inače više ili manje poznate etastičke jezičnopolitičke težnje.⁵

Iako se institucionalizacijama jugoslavenske jezične politike moglo utjecati na hrvatski književni jezik, nije se uspjelo izjednačiti ga sa srpskime. U izvješću *Jezična problematika...* anonimni pisac stoga u nekoliko navrata izražava žaljenje što se »čak« i u novinama i na

5 U neterminološkome smislu Brozović je taj unitarizam nazvao *serbokroatizmom*. L. Auburger pokazuje da je *serbokroatizam* nastao već u XIX. stoljeću, dajući i detaljan opis njegove biti i razvitka (Auburger 1997.; 1999.). Usp. prikaz njegova djela u *Jeziču: Piškorec*, 2001.

televiziji »forsiraju« različiti »kroatizmi«. Svoje je nezadovoljstvo izrazio i nad time što se u hrvatskome imenice s dometkom *-lac* zamjenjuju onima s dometkom *-telj*.⁶ Samo desetak godina kasnije rezultat tog razvitka bio je sasvim očit. Dometak *-telj* uistinu je u brojnim imenicama potisnuo dometak *-lac*. Takav razvitak, što se pojačao početkom devedesetih godina, nisu mogli zaustaviti odnosno ograničiti niti hrvatski jezikoslovci koji su se o njemu u javnosti izrazito negativno izražavali (npr. Pranjkić 1992., usp. Pranjkić 1997., str. 166.–168.).

Provjere li se hrvatski rječnici iz osamdesetih godina, npr. Klaićev *Rječnik stranih riječi* (1985.), naći će se u njima brojne, u bivšoj Jugoslaviji više ili manje »sumnjive« riječi, što ih je jugoslavenska jezična politika negativno odredila kao »kroatizme« (navedene su kosim slovima):

advokat — *odvjetnik, branitelj*; aeroport — *zračna luka*; ambasada — *poslanstvo, poklisarstvo*; artiljerija — *topništvo*; avijacija — *zrakoplovstvo*; aviomehaničar — *zrakoplovni mehaničar*; baterija vojn. — *bitnica*; budžet — *proračun*; daktilografija — *strojopis*; datum — *nadnevak*; deponirati — *pohraniti*; delegacija — *izaslanstvo*; delegat — *izaslanik, zastupnik*; Europa — pravopisno starije i točno uz 'Evropa'; direktan — *izravan*; faktor — *činitelj, čimbenik*; familija — *obitelj*; firma — *tvrtka*; geografija — *zemljopis*; geograf — *zemljopisac*; grupa — *skupina*; hapsiti — *uhiti-vati, uhititi*; kancelarija — *ured*; kasarna — *vojarna*; klavir — *glasovir*; muzika — *glazba*; komisija — *povjerenstvo*; kompozitor — *skladatelj*; kopilot — *supilot*; protest — *prosvjed*; protestirati — *prosvjedovati*; oficir — *časnik*; opozicija — *oporba*; organizirati — *ustrojiti*; original — *izvornik, podrijetlo*; pauza — *stanka*; rezerva — *pričuva*; sekretar — *tajnik*; sekretarijat — *tajništvo*; sistem — *sustav*; telegraf — *brzjav; telegram* — *brzjavka*; itd.

Svi u bivšoj Jugoslaviji sumnjivi »kroatizmi« ne mogu se poistovjetiti glede svoje pripadnosti aktivnomu ili pasivnomu rječniku hrvatskih izvornih govornika. Riječi *odvjetnik, tvrtka, proračun, sustav, glazba* pripadale su npr. aktivnomu rječničkom sloju, a *pričuva, vojarna, časnik, uhićivati* pasivnomu. Da je učestalost nekih od njih mogla biti izložena značajnijim promjenama već prije 1991. godine, pokazuje npr. broj potvrda za riječi *odvjetnik* i *advokat* u čestotnici-

⁶ »Oblici na *-lac* su se posve izgubili, pa više nitko nije *čitalac* nego *čitatelj*, iako za to nema nikakvog opravdanja.« (Selak 1992., 106.).

ma Moguša (1999.) i Šojata (1983.). Korpus Šojatova čestotnika (1983.) obuhvaća 130.279 pojavnica iz dnevnih novina *Večernji list* i *Vjesnik* iz 1980. godine. U Moguša je riječ *odvjetnik* potvrđena samo četiri puta (DP), pri čemu niti jednom u novinskome potkorpusu. *Advokat* ima 27 potvrda, koje potječu i iz novina (DNPU). U (manjem) Šojatovu čestotniku *advokat* uopće nije potvrđen, dok *odvjetnik* ima pet potvrda. Takvi se razvitci u novijoj sekundarnoj literaturi ponekad ne uzimaju u obzir te se pripisuju vremenu nakon 1991. godine. Npr., činjenica da su riječi *glazba, skladatelj* i *sustav* prije 1991. u određenim tekstovnim vrstama bile rijetke, ne znači da ih danas treba smatrati oživljenicama (usp. Samardžija 1998., 149.). Potvrde kod Moguša (1999.) i Šojata (1983.) pokazuju da su se te riječi rabile sedamdesetih godina i početkom osamdesetih. Ne postoji nikakav razlog za pretpostavku da su osamdesetih godina nestale iz uporabe.⁷ U *Mannheimskome korpusu hrvatskoga jezika (Mannheimer kroatisches Korpus — kratica MKK)* riječ *glazba* je potvrđena 3170, *skladatelj* 472, a *sustav* 4540 puta. Riječ *odvjetnik* ima 1318 potvrda, a *advokat* 16. MKK obuhvaća (za sada) tekstove iz dnevnih novina *Vjesnik, Večernji list, Slobodna Dalmacija* i časopisa za kulturu *Hrvatsko slovo* iz razdoblja od 1997. do 1999. godine, a trenutačno sadrži oko 14.000.000 pojavnica.⁸

Prije 1991. godine pasivnomu su hrvatskomu rječničkom sloju pripadali prvenstveno oni »kroatizmi« čije su istoznačnice bile dio državnopolitičkog nazivlja. Npr., kao što smo već vidjeli, časnike JNA nije se smjelo nazivati *časnicima*, već samo *oficirima*. Već zbog toga se je uporabno polje nekada česte hrvatske riječi *časnik* smanjilo tako da se ta riječ za vrijeme SFRJ mogla naći samo u određenim surječjima u kojima je uglavnom bilo govora o pojedinim povijesnim zbiva-

⁷ Za riječ *sustav* Šojat navodi samo jednu potvrdu, no nije teško dokazati da se ta riječ tijekom 80-ih godina redovito rabila, npr. u jezikoslovnoj literaturi.

⁸ Taj sam korpus sastavio u sklopu projekta »Institucionalizacijski procesi« (Slavenski seminar Sveučilišta u Mannheimu) tijekom 1999. i 2000. godine. Voditeljica projekta je prof. dr. Jadranka Gvozdanović. Korpus je sadašnju veličinu dosegao zahvaljujući pridošloj pomoći M. Gazdíkove i M. Dragičevića koji su mi pomogli pri pripremi tekstova. U jednoj drugoj verziji ovoga članka (na engleskome) detaljnije opisujem projekt gospode Jadranke Gvozdanović. Korpus će u suradnji s M. Gazdikovom uskoro biti proširen tekstovima iz *Ferala* (2000.), *Slobodne Dalmacije* (2001.), *Večernjeg lista* (2001.) i *Vjesnika* (2001.) te će obuhvaćati oko 18.000.000 pojavnica.

njima. Da je riječ *časnik* bilo potrebno rabiti barem kao historizam, može se prepoznati npr. po tome što Velikanović–Andrićev slikovni rječnik iz 1938. godine navodi samo naziv *časnik* (Velikanović–Andrić 1938., 380.), iako mu jedinice iz vojnoga nazivlja inače pokazuju visok stupanj pomiješanosti sa službenim (srpskim) istoznačnicama.⁹ Nedugo nakon objavljivanja toga rječnika riječ *časnik* ponovno je uvedena kao službeni naziv hrvatskih časnika, no poslije 1945. opet je potisnuta iz hrvatskoga osnovnog rječničkog blaga. Naime, nekoliko godina nakon što su Titovi partizani osnovali drugu, socijalističku jugoslavensku državu, stara posrbljujuća jezična politika nastavila je djelovati u svojoj novoj, ideologiziranoj kvaliteti. Kao što smo već napomenuli, za nju je bilo znakovito da je riječi koje joj se nisu svidale pokušavala odrediti kao »ustaške«.

Takvi negativni standardizacijski odnosi značajno su se promijenili nakon raspada SFRJ i osnivanja Republike Hrvatske (1991.) (usp. Auburger 1999., 332. i slj.). Na to je utjecala činjenica da su se do tada progonjeni »kroatizmi« mogli odjednom neograničeno rabiti na svim komunikacijskim razinama. Naravno, i hrvatsko državno nazivlje je pomoću određenih leksikoloških restandardizacija oslonjeno na hrvatsku nazivoslovnu tradiciju (usp. npr. Mamić 1999.; o nazivlju općenito: Mihaljević 1998.). Odgovarajuće preoblike odvijale su se bez obzira na to što je pojedine nazive iz novoga hrvatskog državnog nazivlja jugoslavenska država prije uglavnom ignorirala i bez obzira na to što su se mnoge »jugoslavenske« oznake kao npr. *ambasador* (MKK: 89), *armija* (MKK: 406) ili *komisija* i dalje smatrale dijelom hrvatskoga rječničkog blaga (usp. navedene natuknice u rječniku Šonje 2000.). Riječ *komisija* se je npr. i dalje rabila kao naziv odnosno kao dio (službenih) naziva (MKK: 2031), iako je upravo zbog nazivoslovnih potreba u nekim značenjima zamijenjena riječju *povjerenstvo* (MKK: 1834). U skladu s time pojedine su riječi poput npr. *povjerenstvo* ili *časnik* (MKK: 533) (= *oficir* MKK: 103), *odora* (MKK: 239) (= *uniforma* MKK: 120), *vojarna* (MKK: 331) (= *kasarna* MKK: 10) prešle iz manje–više pasivnoga rječničkog sloja u aktivni sloj.¹⁰ Ako

⁹ Tako se naizmjenično navode *topnik* i *tobdžija* (338.), iza *cesta* navodi se u zagradama *glavni drum* (392.), a natuknici *mali ašov* (394.) odgovara građanski hrvatski izraz *kopača* na str. 126., uz koji se pak kao istoznačnica u zagradama i pod navodnim znakovima navodi riječ *ašov*.

¹⁰ Usp. rezultate istraživanja M. Gnjidić (2000., 161.) o prihvaćenosti pojedinih »oživljenica« među govornicima hrvatskoga jezika. Njezino ispitivanje poka-

su »stare« »jugoslavenske« istoznačnice bile zadržane u aktivnome rječničkom sloju, često su bile izložene različitim konotativnim i denotativnim modifikacijama i/ili situacijskim ograničenjima. Na takve pojave dijelom je utjecao i rat što ga je Srbija pod jugoslavenskim imenom počela voditi protiv Republike Hrvatske početkom 90–ih godina. Javnost je naime zbog njega pojedine jezične sastavnice iz bivšeg režima počela pojačano doživljavati kao indikatore identiteta ratnog agresora. Stoga je tijekom rata u književnome izražaju npr. riječ *oficir* dobila pejorativnu konotaciju. Danas se rabi u novinama (MKK) uglavnom kao historizam te ponajprije u odnosu na časnike J(N)A (usp. Šonje 2000., *oficir*). Iako se pojavljuje i kao neutralna oznaka za časnike stranih vojska, to nije slučaj kada je riječ o časnicima *Hrvatske vojske*. Njih se naziva isključivo »službenim« nazivom *časnik*. Međutim, on se danas pretežito rabi i onda kada je riječ o časnicima bivše neprijateljske vojske. U skladu s time kao oznaka vojarna JNA upotrebljava se u MKK pretežito riječ *vojarna*. Nekadašnja službena oznaka *kasarna* u MKK se pojavljuje samo deset puta, i to kao oznaka vojarna JNA.

Riječ *armija* (usp. naziv *Jugoslavenska narodna armija*) nasuprot je riječi *vojarna* i dalje vrlo česta (MKK: 406), no isto kao i prije 1991. godine ne u svojem prvom značenju (usp. Šonje 2000.). Ono je naime još uvijek pokriveno riječju *vojska* (MKK: 3236). Riječ *armija* pojavljuje se pretežito u višečlanim nazivima koji se uglavnom oslanjaju na vlastito ime određene *armije* u njegovu izvornome obliku: *Jugoslavenska (narodna) armija*, *Armija BiH*, *Irska republikanska armija*, *Ruska armija*, *Sovjetska armija*, *Crvena armija*, *Ukrajinska ustanička armija*. Rjeđe se pojavljuje i u svezama s prenesenim značenjem »mnoštvo«: *Hajdukova navijačka armija*; *mala armija kubanskih desničara*; *omanja armija pomoćnika javnog tužitelja*; *potpomognute cijelom armijom odvjetnika*; *Dan armije nezaposlenih*; *od nekadašnje vojske branitelja stvorili armiju poslušnih stranačkih tetića*. U novije se vrijeme u tome značenju rabi i riječ *vojska* (rječnici Anić 1998. i Šonje 2000. ne bilježe to značenje), što svakako nije posljedica normativističkih utjecaja: *vojska njezinih obožavatelja*, *vojska znanstvenika*, *milijunska vojska pobačene i gladne djece*, *stvaranje vojske poslušnika*. Trebalo bi još provjeriti upotrebljavaju li se

zuje da riječi, što ih je uključila u istraživanje, govornici poznaju, upotrebljavaju i prihvaćaju kao pozitivne pojave (usp. i Težak 1999., 5.).

riječi *vojska* i *armija* u navedenom značenju kao potpune istovrijednice odnosno hoće li u budućnosti doći do jasnijih razgraničenja. U potvrdama u MKK riječju *armija* naziva se naime najčešće samo ono *mnoštvo* koje više manje kao cjelina pokušava ostvariti neki cilj i koje ujedno posjeduje određeni hijerarhijski ustroj, dok se riječju *vojska* obuhvaća ono *mnoštvo* koje uglavnom nema takvoga ustroja (usp. Šonje 2000., *armija*).

Riječ se *ambasador* u MKK kao oznaka *veleposlanika* gotovo isključivo odnosi na inozemne veleposlanike (*američki ambasador*, *francuski ambasador*, *bosanski ambasador*, itd.). Inače je uočljiva uporaba te riječi i u (vjerojatno) novome prenesenom značenju: *ambasador dobre volje*, *umjetnost je najbolji ambasador Hrvatske*, *svaka hrvatska (poštanska) marka je ambasador koji promiče hrvatsku kulturu*, *uspješan ambasador naše zemlje*, *u funkciji ambasadora kampanje »Engleska 2006«*, *svojevrnsni ambasadori ugostiteljske struke*, *ambasadori bogate hrvatske glazbene tradicije*, *ambasadori hrvatske znanosti*, itd. »Nova« istoznačnica *veleposlanik* ne pojavljuje se u tome značenju.¹¹ Budući da je kao naziv diplomatskih predstavnika u većini slučajeva ipak potisnula svoju istoznačnicu *ambasador*, njezina je čestota u novinama značajno viša (MKK: 1712) nego čestota riječi *ambasador* (MKK: 89).

Do drugačijega je razvitka došlo kod para *dobrovoljac* — *dragovoljac* i kod riječi *prvoborac*. Prosječni govornik hrvatskoga jezika povezivao je s riječima *dobrovoljac* (Moguš: 3 DNP) i *prvoborac* (Moguš: 7 DN) do 1991. godine u prvome redu dobrovoljce i prvoborce Titovih partizana. Stoga se je kao naziv za hrvatske dobrovoljce u ratu 90-tih godina mogla proširiti do tada rijetka riječ *dragovoljac* (Moguš: 0, MKK: 1032) koja se prije nije rabila u spomenutom značenju (usp. Brodnjak 1991., *dragovoljnik*). U jeziku je suvremenih hrvatskih novina raspodjela poprilično jasna: *dobrovoljcima* (MKK: 56) se nazivaju uglavnom oni koji su se borili u Drugome svjetskom ratu, a *dragovoljcima* pak hrvatski dragovoljci iz Domovinskog rata. Može se primijetiti da riječ *dragovoljac* potiskuje riječ *dobrovoljac* i u drugim surječjima. Ipak, do potpune denotativne preoblike složenice *dobrovoljac* do sada nije došlo, vjerojatno zbog njezine prozirnosti odnosno jasnoće njezinih sastavnica *dobar* i *volja*. Tek će dakle vrijeme pokazati je li opisana težnja pomodna pojava ili će se tumačenje

¹¹ Zbog takvih je razloga nemoguće govoriti o potpunim *istoznačnicama* (usp. Tafrá 1995., 19.–20.).

u Šonje (2000.), prema kojem ne postoji značenjska razlika između riječi *dobrovoljac* i *dragovoljac*, u budućim rječnicima morati promijeniti. Do usporedivoga razvoja kod riječi *prvoborac* očito nije došlo samo zato što ona nije imala odgovarajuću istoznačnicu. Naime, promotrimo li surječja u kojima se riječ *prvoborac* pojavljuje (i to vrlo rijetko; MKK: 16), zapazit ćemo da se njome ne naziva borce na hrvatskoj strani koji su prvi krenuli u Domovinski rat. Uporaba te riječi u tu je svrhu očigledno izbjegnuta 1) time što se prvoborce iz Domovinskoga rata najprije nazivalo *dragovoljcima*, a 2) kasnije *veteranima*. Zahvaljujući i takvim razvojem, čestota je riječi *veterani* znatno porasla (MKK: 398), i to usprkos tomu što se je u hrvatskome književnom jeziku 90-ih godina pojačao purizam protiv internacionalizama i tuđica (usp. Samardžija 2000. a). Pod utjecajem tog purizma počelo se je npr. izbjegavati internacionalizam *fronta* (MKK: 137) i umjesto njega rabiti sljedeće slavenske riječi i sveze: *bojište* (MKK: 85), *bojišnica* (MKK: 92), *prva crta bojišta* te interferencijom i pleonazam *prva crta bojišnice*. Bez obzira na to, riječ *fronta* upotrebljava se nesmetano i dalje kao dio imena, pri čemu se često pojavljuje u svojem neknjiževnom obliku *front* (MKK: 23)¹² (usp. Brodnjak 1991., *front*). Uporaba te riječi (*front[a]*) očigledno ne podliježe utjecaju nekadašnje obilježenosti nazivom *Narodnooslobodilačka fronta* (1941.–1945.); usp. npr. sljedeće nazive: *Islamska fronta spasa*, *Nacionalni front za oslobođenje Kurdistan* i *Kurdski narodnooslobodilačka fronta*, *Narodni front za oslobođenje Palestine*, *Mlada fronta*, *Nacionalna fronta*, itd.

Riječ *omladina*, također obilježena socijalističkom jezičnom uporabom (MKK: 36), ne samo da je velikim dijelom potisnuta riječju *mladež* (MKK: 1429), vrlo rijetkom u jeziku novina do 1991., nego je i u rječniku Šonje (2000.) doživjela u svojem prvom značenju značenjsko suženje na naziv nekadašnje »omladinske organizacije u bivšoj Jugoslaviji«. U drugome značenju Šonje upućuje na natuknicu *mladež*. Ovdje treba napomenuti da je nekoć riječ *omladina* potisnula riječ *mladež* zahvaljujući institucionalizaciji jugoslavenske jezične politike (Moguš: *omladina* 71 DNU, *mladež* 8 DPSU). Sličan se razvoj može opaziti i u uporabi riječi *sekretarica* (MKK: 23). Upadljivo je da se u MKK često pojavljuje (8 puta) u svezama *telefonska sekretarica* i *automatska sekretarica*. Kao oznaka za *automatsku* ili

¹² Kod tri daljnja primjera u instrumentalu ne može se reći je li osnovni oblik *front* ili *fronta*.

telefonsku sekretaricu riječ *tajnica* (MKK: 737) pojavljuje se samo jednom. Međutim, ta riječ (odnosno muški oblik *tajnik*) rabi se gotovo isključivo u svim drugim značenjima, pa i onda kada je riječ o nazivima za inozemne službenike koji se izvorno zovu *Sekretär(in)* ili *secretary*. No to ne vrijedi i za ministre SFRJ koji su se izvorno nazivali *sekretarima*.

Devedesetih godina promijenila se u jeziku hrvatskih novina i čestota nekih riječi odnosno parova čije jedinice prije nisu pripadale državnomu nazivlju, a niti su bile izravno obilježene državopolitičkom jezičnom porabom. I u takvim je slučajevima odlučujući utjecaj odigrala nova sloboda koja je omogućila neograničeno korištenje dotada zabranjivanim riječima na svim komunikacijskim razinama. Pri tome se mogu uočiti različiti razvitci. Iako se npr. u hrvatskim novinama riječ *uljudba* (MKK: 33) od početka 90-ih godina češće pojavljuje, nije postala ozbiljnim suparnikom riječi *civilizacija* (MKK: 324). Isto vrijedi i za par *datum* (MKK: 603) — *nadnevak* (MKK: 62). Nešto drugačiji razvitak može se primijetiti kod inačica *klavir* — *glasovir*. *Klavir* ima u MKK samo 95 potvrda, a *glasovir* 139, iako Moguš (1999.) i Šojat (1983.) ne navode potvrde za *glasovir*. Pri paru *muzika* (MKK: 47) — *glazba* (MKK: 3170) odgovarajuća je težnja još očitija. Međutim, pri tome treba uzeti u obzir da već Moguš za riječ *muzika* navodi samo 78 (DNPSU), a za *glazbu* 113 (DNPSU) potvrda. Šojat pak ima 13 potvrda za *muziku*, a 19 za *glazbu*.

Prije nego što na primjeru inačica *priopćiti* — *saopćiti* prikazem kako su starije normativističke težnje mogle utjecati na najnovije jezične promjene, spomenut ću purističku težnju protiv srbizama, koja je posebno bila izražena u prvoj polovici 90-ih godina. Pri tome treba najprije podsjetiti da su već početkom 90-ih godina najutjecaj-niji hrvatski normativisti upućivali na činjenicu da se predstojeće kodifikacije hrvatskoga književnog jezika moraju provesti neovisno o približavanju ili udaljavanju od srpskoga (usp. npr. Babić 1995., str. 29.–32.; prvi put objavljeno 1991.). Međutim, potpuno je razumljivo da odnos prema srpskome pri tome nije mogao biti sasvim isključen jer su se stare, jezičnopolitički nametane riječi određivale prema jezičnome stanju u srpskome. Pored toga, purističke težnje protiv srbizama¹³ pojačale su se i zbog srpsko-hrvatskoga rata. To se je odrazilo i u tome što su se jezičnopolitički počeli angažirati i

13 O pitanju što je »srbizam«, usp. Peti 1994.

neki nejezikoslovci objavljujući razne jezične savjetnike i srpsko-hrvatske razlikovne rječnike.¹⁴ Zahvaljujući svemu tome, stari je hrvatski purizam, koji se i prije očitovao protiv srbizama, u vrijeme rata nastavio djelomice djelovati i u jednoj novoj kvaliteti (usp. Babić 1995., 11.; Brozović 1997., 10–11.; Katičić 1997., 27.). Nije čudno što u MKK nema potvrda za riječi poput *bezbjednost* (Moguš: 12 N), *obezbjediti* (2 NU), *uslov* (12 N), *osmatranje* (6 U), *inostranstvo* (8 N), *saradnja* (20 N) (osim djelomice kod citata srpskih tekstova ili sl.). S druge strane gledano, u MKK se razmjerno često pojavljuju neke riječi koje se smatraju srbizmima i koje su kao takve opće poznate (usp. npr. već spomenutu riječ »front«). Njihovu bi uporabu trebalo istražiti u posebnome radu.

Što se tiče spomenutih inačica *saopćiti* — *priopćiti* i utjecaja starijih normativističkih težnji, treba najprije reći da su glagol *saopćiti* (MKK: 5) i imenica *saopćenje* (MKK: 1) u jeziku uprave i javnih glasila početkom 90-ih godina u potpunosti zamijenjeni svojim isto značnicama *priopćiti* (MKK: 1589) i *priopćenje* (MKK: 2382). Riječ *saopćiti* je u hrvatsku jezičnu uporabu vjerojatno uveo Šulek (1860.), preuzevši ju iz crkvenoslavenskoga rječnika, vjerojatno preko J. Stullija (usp. AR) kao posrednika. Ne ulazeći u pitanje je li riječ *saopćiti* u XIX. stoljeću bila uobičajena kao i riječ *priopćiti*, želio bih uputiti na činjenicu da u hrvatskome do kraja XIX. odnosno početka XX. stoljeća prema toj riječi nije postojao puristički odnos.¹⁵ Tek jezičnim njegovateljskim mjerama hrvatskih vukovaca hrvatski se je jezični purizam usprotivio uporabi te riječi i još nekih drugih posudnica iz crkvenoslavenskoga i ruskoga. Tomu Maretića, osnivatelja toga krila hrvatskoga purizma, očigledno nije smetalo što su riječi protiv kojih se je borio, nazivajući ih paušalno »rusizmima«, ponajprije bile zastupljene u srpskome jeziku onoga doba. Ako je našao neku stariju

14 Tek bi trebalo ispitati jesu li njihovi savjeti na jezične promjene i njihove rezultate odigrali značajniji utjecaj.

15 Zbog toga I. Filipoviću (1870.) nije bilo problematično tu riječ uvrstiti u svoj rječnik zajedno sa sljedećim riječima: *Bericht*: izvješće; *izviest*, *poviedanje*; *erlauben*: dopustiti, dopuštati, dozvoliti, dozvoljavati; *Entschuldigen*: ispričati, izvinjavati; *anwesend*: prisutan, nazočan; *Assekuranz*: osjeguravanje, obezbjeda, obezbjednja; *Antheil an einer Sache haben*: učestvovati, biti učestnik; *Mitgenosse*: dionik, učestnik; *mittheilen*: priobćiti, saobćiti; *Versorgung*: obskrbljivanje, obskrba, snabdjenje. U Parčiću su (1901.), između ostalih, zastupljene i sljedeće natuknice: *bezbjednost*, *izviniti se*, *prisutan*, *saobćiti*, *snabdjevati*, *učestnik*. Osim *saopćiti*, Broz-Iveković (1901.) ne bilježe niti jednu od tih riječi.

domaću istoznačnicu, u svojem je *Jezičnome savjetniku* (1924.) predložio da se »nepotrebni rusizam« u potpunosti ukloni iz jezične uporabe Hrvata i Srba.¹⁶ Poneki od njegovih prijedloga imali su u Hrvatskoj jak odjek, a između ostaloga i preporuka da riječ *saopćiti* ne treba rabiti umjesto *priopćiti*. Tako se npr. i u utjecajnome jezičnom savjetniku S. Pavešića iz 1971. godine uz natuknicu *saopćenje*, *saopćiti* navodi da su *naše* riječi (između ostalih) *priopćenje*, *priopćiti*. Međutim, u službenome jeziku SFRJ bile su u skladu sa srpskim »dopuštene« samo riječi *saopćiti* — *saopćenje*. Kad je hrvatska uprava početkom 90-ih u svojim spisima riječ *saopćiti* zamijenila riječju *priopćiti* (u skladu s time također *saopćenje* riječju *priopćenje*), hrvatski jezikoslovci nisu imali razloga riječ *priopćiti*, koja je prije bila potiskivana kao »kroatizam«, iznenada proglasiti »pogrješnom«. Budući da se u književnojezičnoj komunikaciji nije mogla razviti nikakva značenjska razlika između *priopćiti*, *priopćenje* i *saopćiti*, *saopćenje*, riječi *saopćiti* i *saopćenje* nestale su i iz jezika javnih glasila.¹⁷ Ako se te riječi danas ipak pojave u novinskome jeziku, radi se o rijetkim interferencijama ili pak o citatima iz starijih tekstova. Tek u nekim časopisima poput *Hrvatske ljevice* i *Ferala* riječi *saopćiti* i *saopćenje* pojavljuju se nešto češće kao posljedica svjesnoga jezičnog izbora. Ti su časopisi odnosno neki njihovi tekstovi u hrvatskome novinstvu tek rubna pojava pa bi ih kao takve trebalo i posebno istražiti.

16 Prema Maretiću treba sljedeće riječi smatrati »nepotrebni rusizmima«: armija, bodriti, brakorazvodan, dejstvovati, dozvola, dozvoliti, dvojnjak, dvojac, gostoprimstvo, gromak, izjasniti se, izražavati (se), izvinjavati, izvješće, konjica, koristoljubiv, koristoljublje, kormilo, nastupati, odjeljenje, odnosno, odsutan, odsutstvo, ogroman, opredjeljivati, pobijediti, pobjeda, pobjednik, pobornik, podrazumijevati, pokrovitelj, pokroviteljstvo, posjet, posjetiti, prisustvovati, prisutnost, prisutan, proisteći, saopćiti, saopćavati, sladostrastan, složan, smijiniti, smotra, snabditi, ubijediti, ubjedenje, uslov, učesnik, učestvovati, učešće, udio (udjel), vid (=imali su u vidu). Glede pitanja kako je Maretićev *Jezični savjetnik* u toj tematici utjecao na kasniju hrvatsku normativistiku, usp. npr. Vidović 1969.

17 Kao što smo vidjeli, to nema nikakve veze s povratkom na razdoblje prije 1918. Sljedeća tvrdnja M. Wingender (1997., 375.) stoga nikako ne stoji: »Upravo s obzirom na taj datum danas su normativisti hrvatskoga jezika jedinstveni, iako se u pojedinim prijedlozima razilaze: Kazaljke sata treba vratiti na vrijeme prije 1918. godine.« Usp. i poglavlje »Natrag u budućnost?« S. Kirfel (2000., 125. i slj.) u kojem se iznose paušalni, netočni i polemični zaključci protiv pojedinih standardizacija hrvatskoga književnojezičnog rječnika.

Osim navedenih vrsta jezičnih promjena mogu se zapaziti i druge, npr. one koje su u svezi s imenovanjem novih sadržaja (usp. npr. oživljenicu *domovnica*). Širenje novotvorenice *perilica* (MKK: 30, usp. AR) umjesto starije sveze *stroj za pranje (rublja, posuđa)* (MKK: 7) uvjetovana je pak jezičnom ekonomijom (Anić 1998. bilježi riječ *perilica*, a Šonje 2000. ne bilježi). Tvorba i širenje glagola *nazočiti* (MKK: 42) uvjetovani su analoškim izjednačivanjima. U novinama je najprije značajno porasla čestota pridjeva *nazočan* (MKK: 1376) i imenice *nazočnost* (MKK: 731). Te su se riječi prije pojavljivale rjeđe, kao istoznačnice riječi *prisutan* (MKK: 720) i *prisutnost* (MKK: 268). Nekoć smo *nazočan* i *nazočnost* susretali prije svega u uzvišenome stilu, npr. u jeziku hrvatske Katoličke crkve. Nakon spomenute promjene učestalosti imenica *nazočnost* — *prisutnost* i pridjeva *nazočan* — *prisutan* novinarima se je učinilo mogućim i potrebnim rabiti do tada nepostojeći glagol *nazočiti*, koji je stvoren prema uzoru na *prisustvovati* (MKK: 331). Unatoč tomu što su jezikoslovci u više navrata upozoravali da glagol *nazočiti* nije potreban, on se je dobro uklopio u hrvatski glagolski sustav pa se počeo širiti. Međutim, tek će budućnost pokazati hoće li se ustaliti ili će ga potisnuti npr. glagol *pribivati* ili *prisustvovati* (usp. Šonje, *prisustvovati*). Trenutačno se glagol *pribivati* rabi relativno rijetko (MKK: 27). Dok novinari dakle ponekad rabe novotvorenicu *nazočiti*, ujedno su u potpunosti odbacili neke druge predložene novotvorenice, npr. zamjene za *helikopter*.

Različiti utjecaji što se odražavaju u ovdje tek djelomice opisanim čestotnim pomacima i odgovarajućim promjenama, pojavljuju se također u najrazličitijim kombinacijama. Sve se te promjene mogu provjeriti i u *Hrvatskome nacionalnom korpusu* (<http://www.hnk-ffzg.hr/>) (usp. Tadić 1997. i 1998.), koji je već dulje vrijeme svakomu dostupan na internetu. Taj korpus sadrži i tekstove iz *Nacionala*, časopisa koji već godinama upućuje najoštriju kritiku HDZ-u i njegovoj politici. To spominjem zato što je autorima korpusa nedavno neopravdano predbačeno da su u svoj korpus preuzeli samo one tekstove koje su prije objavljivanja »kroatizirali« odabrani lektori. Ti lektori sigurno nisu »kroatizirali« *Nacional*. To što jezik tog časopisa ipak ne odudara od prosjeka, pokazuje nam da su jezične promjene obuhvatile jezik čitavoga novinstva, tj. da su neovisne od političkoga položaja pojedinog uredništva. Moguće iznimke već smo spomenuli.

Usprkos dostupnosti *Hrvatskoga nacionalnog korpusa* na internetu u relevantnoj se sekundarnoj literaturi tematizira velik broj jezičnih promjena koje u navedenome obliku nemaju potvrda u kor-

pusima hrvatskoga književnog jezika. Zbog takvih postupaka ne iznenađuje kad R. Katičić spominje jednoga inozemnog kolegu koji se, posjetivši Hrvatsku nakon duljega vremena, nije »mogao prečuditi da su svi na skupu govorili sasvim normalno, kako se govorilo i prije«. Njemu su, objašnjava Katičić, bili napunili uši da je sada u Hrvatskoj sav jezik nasilno promijenjen i da se nitko ne usuđuje govoriti prirodno« (Katičić 1997., 28.). Kako se potiče stvaranje odgovarajućih dojmova, pokazat ću na primjeru članka *Normativne i paranormativne inovacije u hrvatskome jeziku* I. Pranjkovića (2000.), profesora za suvremeni hrvatski jezik na Sveučilištu u Zagrebu.

Na početku svojega navedenog članka I. Pranjković objašnjava da su se u proteklome desetljeću u hrvatskome jeziku pojavile brojne inovacije te da će se osvrnuti na neke koje su »karakteristične«. Kaže da ih ne će potkrjepljivati konkretnim potvrdama iz jezične prakse jer je riječ o opće poznatim promjenama (Pranjković 2000., 66.). Najprije treba reći da za pojedine inovacije Pranjković navodi da (još) nisu opće prihvaćene. Npr., za riječi poput *dalekovidnica* (MKK: 6), *priopćivala* (MKK: 0), *krugoval* (MKK: 4), itd. objašnjava da još nisu vrlo česte, no da se »uporno ubacuju u opticaj«. (Pranjković ih nepotrebno povezuje s jezikom »stranaka krajnje desnice« i »tvrdokornih purista.«) (71.–72.). Za mnoge riječi tuđega podrijetla pak tvrdi da su »gotovo potpuno nestale« iz upravnoga i publicističkog stila hrvatskoga književnog jezika (Pranjković 2000., 71.). To potkrjepljuje navodeći pedesetak parova riječi, a među njima i parove *crtā — linija* i *ugodaj — štimung*. Time se stvara dojam da u hrvatskome (tj. njegovu publicističkome i upravnome stilu) više nisu uobičajene sveze *autobusna linija*, *tramvajska linija*, *telefonska linija*, već da se u novije vrijeme rabe sveze *autobusna crta*, *tramvajska crta* i *telefonska crta*. Budući da nije tako, ne iznenađuje što za tu pojavu u MKK ne nalazimo niti jednu potvrdu. Pored toga, *crtā* se pojavljuje samo 417 puta, a *linija* čak 1337 puta. Suprotno tomu brojčanomu odnosu Moguš (1999.) navodi za riječ *crtā* 152 potvrde (DNSPU), a za *linija* 129 potvrda (DNSPU).

Riječ *ugodaj* pojavljuje se u MKK 234 puta, a *štimung* 33 puta. Međutim, već se u Hurmu (1982.) kao prijevod njemačkoga *Stimmung* ne navodi *štimung*, već *ugodaj*. U Jakić–Hurmu (1989.) navodi se natuknica *štimung*, ali se određuje kao »barbarizam« (za razliku od toga usp. Klaić 1985.). U Moguševu čestotniku *štimung* nije potvrđen, ali jest *ugodaj* sa šest potvrda (DNP). Ni Šojat (1983.) ne

navodi potvrde za riječ *štimung*, dok za *ugodaj* ima tri potvrde. Određivanje riječi *štimung* oznakom »žarg.« i upućivanje na *ugodaj* u Anićevu rječniku iz 1991. potvrđuju da je Pranjković trebao objasniti kako je došao do zapažanja da je u novije vrijeme riječju *ugodaj* potisnuta riječ *štimung*. Možda se do takvoga zaključka može doći usporedbom starijih srpskih tekstova s novijim hrvatskim tekstovima, no takva usporedba nije primjerena pri istraživanju i opisivanju najnovijih hrvatskih jezičnih promjena. (To spominjem zato što to nekim zainteresiranim osobama u inozemstvu nije jasno jer su uvjereni da smo do 1991. imali jedinstveni »srpskohrvatski.«)

U MKK sam provjerio i druge gore spomenute riječi za koje Pranjković smatra da su gotovo potpuno nestale iz upravnoga i publicističkog stila hrvatskoga književnog jezika. Pri tome sam uzeo u obzir tridesetak riječi za koje sam mislio da ih svakako poznajem iz novina. Za 33 »gotovo potpuno nestale« riječi ustanovio sam da se redovito (ne pojedinačno) pojavljuju u MKK. Čak 15 tih riječi značajno se češće pojavljuju nego njihovi ekvivalenti koje navodi Pranjković. Radi se o sljedećima (otisnute su kosim slovima):

gibak (8) — *elastičan* (45); hodnja (13) — *marš* (44); kakvoća (304) — *kvaliteta* (1429) (+ *kvalitet*: 4); kolikoća (1)¹⁸ — *kvantiteta* (18); naraštaj (347) — *generacija* (812); ozračje (332) — *atmosfera* (771); pismohrana (9) — *arhiv* (140)¹⁹; preslik (55)²⁰ — *kopija* (184); pristupnik (6) — *kandidat* (2090); ravnatelj (1824) — *direktor* (4904); razvojačenje (29) —

18 *Hrvatsko slovo*: »određena kolikoća podudarnosti«. *Količina* ima 1277 potvrda.

19 Ovdje treba pribrojiti i veći broj potvrda koje su istovjetne s nominativom jednine *arhiva*, a koje nisam brojio jer su i podastri brojčani omjeri jednoznačni (usp. Težak 1994.).

20 Neke se potvrde riječi *preslik* pojavljuju u genitivu jednine i množine (*preslika*) koji je u pisanome jeziku istovjetan s nominativom jednine riječi *preslika* i njezinim genitivom množine (usp. Šonje 2000.). *Preslika* i *preslik* pojavljuju se zajedno 116 puta, na temelju čega se ne može zaključiti da je riječ *kopija* (MKK: 184) istisnuta iz uporabe. *Preslik(a)* se najčešće pojavljuje u značenju *kopija nekog dokumenta* (npr. *preslik radne knjižice*, *predočena preslika ugovora*), a rjeđe u drugim značenjima (usp. npr. slj. primjere: *bolećiva preslika kreature*, *preslik stanja u sportu*). Zbog prostornih razloga ovdje se ne osvrćem na daljnje uporabne razlike tih riječi, što vrijedi i za druge parove koji su ovdje više manje tek spomenuti. U budućim radovima o hrvatskim jezičnim promjenama ne bi trebalo nadoknaditi samo to, već istražiti i stilsku vrijednost »starih« i »novih« istoznačnica u pojedinim tekstovnim vrstama odnosno pojedinim stilovima i lektima. (Riječ »lekt« izveo je L. Auburger od »dijalekt«, »sociolekt«, »idiolekt«.)

demilitarizacija (80); središte (1754) — *centar* (5758); *stega* (68) — *disciplina* (448); *uljudba* (33) — *civilizacija* (324); *završnica* (673) — *finale* (2240)

Da npr. riječ *disciplina* nije mogla »gotovo potpuno nestati« iz upravnoga i publicističkog stila hrvatskoga književnog jezika, razvidno je već samim time što se u značenju »znanstvena disciplina« rabi još uvijek isključivo ta riječ, a nikako *stega*. Međutim, niti u značenju *stega* riječ *disciplina* nije »gotovo potpuno« zamijenjena riječju *stega*. U MKK je riječ *disciplina* zato često zastupljena upravo u tom značenju. U upravnim spisima taj će odnos biti vjerojatno nešto drugačiji. Za riječ *disciplina* Moguš (1999.) navodi 21 potvrdu (DNPU), a za *stega* četiri potvrde (DPS).

Pranjkić izvještava između ostaloga i o tome da su danas imenice s dometkom *-(id)ba*, među kojima se često nalaze neologizmi, posebno učestale i da često konkuriraju imenicama na *-nje* (Pranjkić 2000., 70).²¹ Tu pojavu potkrjepljuje sljedećim imenicama na *-(id)ba*:

ugrozba, usmjerba, prikazba, promidžba (često kao *promičba*), postrojba, zasluzba, sačimba, učimba, iznalazba, prihvatba, razdvojba, razudba, razludžba, pa čak i odmoridba (za turizam?), zagladba, gladidba odnosno odželjezidba (usp. Vazdar, 1993.)

Svakomu neizvornom govorniku koji navedene riječi provjeri u *Hrvatskome nacionalnom korpusu*, bit će jasno da (osim riječi *postrojba* i *promidžba*) u hrvatskome nisu baš »posebno česte«. Svaki izvorni govornik, pa i onaj koji s vremena na vrijeme čita novine i noviju književnost, to će isto moći reći i bez posezanja za korpusom. Od tih riječi Šonje (2000.) navodi samo sljedeće: *promidžba*, *postrojba*, *zaslužba* i *razudba*. *Promidžba* i *postrojba* nisu novotvorenice; danas su česte i opće poznate. Potvrde u MKK pokazuju da ne konkuriraju riječima *promicanje* i *postrojenje*. U MKK riječ *postrojba* ima 1258 potvrda, i to u značenju *vojna, policijska, vatrogasna jedinica*. Riječ *postrojenje* ima 190 potvrda, a značenjski joj odgovara njemačka riječ *Anlage* (u značenju koje se očituje npr. u složenici *Fabrikanlage, tvorničko postrojenje*) (usp. Anić 1998.). *Promidžba* je

21 U izvorniku: »Betrachten wir die Wortbildung, so sind heute Nomina (häufig handelt es sich um Neologismen) mit dem Suffix *-(id)ba* besonders frequent. Sie treten oft in Konkurrenz zu den deverbale Nomina auf *-nje*,« ... (Pranjkić 2000., 70.).

potvrđena 361 put, a *promicanje* 352 puta. Tu je i 61 potvrda za *promičba*. Nisam našao niti jednu potvrdu u kojoj bi riječ *postrojba* bila uporabljena u značenju riječi *postrojenje* ili potvrde koje bi ukazivale da riječ *promidžba* potiskuje riječ *promicanje*.²²

Šonje (2000.) označava riječ *zaslužba* kao zastarjelu, dok za riječ *razudba* navodi da je to stručni, medicinski naziv. Anić (1998.) navodi i riječ *ugrozba* napominjući da je »rijetka« i »neobična«. Za izraz *razudba* navodi da se radi o »medicinskoj«, »zastarjeloj« i »ekspresivnoj« riječi i upućuje na izraze *obdukcija, autopsija*. U skladu s time riječ *ugrozba* ima u MKK četiri potvrde, *prikazba* pet, a *razudba* jednu potvrdu. Riječ *prikazanje* pojavljuje se 16 puta, i to u značenjima što ih navode Anić (1998.) i Šonje (2000.). *Prikazba* se ne pojavljuje u tim značenjima, već u značenju riječi *prikaz*, što kazuje da ne konkurira riječi *prikazanje*, već riječi *prikaz*. Međutim, *prikaz* ima 388 potvrda.

Od 17 riječi na *-(id)ba* za koje Pranjkić smatra da su »posebno učestale«, sljedećih 12 riječi nema u MKK niti jednu potvrdu: *usmjerba, zasluzba, sačimba, učimba, iznalazba, prihvatba, razdvojba, razludžba, odmoridba, zagladba, gladidba, odželjezidba*. Te riječi očigledno treba smatrati vrlo rijetkim jezičnim pojavama, a ne misliti da su »posebno učestale« (glede riječi *razdvojba* usp. npr. Tafra 1995.). Čak i u radu na koji Pranjkić upućuje kao na izvor (Vazdar 1993.), našao sam samo sljedeće: *zagladba, gladidba* i *odželjezidba*.

Možemo zaključiti da Pranjkićeve imenice na *-(id)ba* koje su relativno učestale i koje su potvrđene u MKK, nisu pod utjecajem »inovacije« koju navodi. Koliko mi je poznato, takva je situacija i u govornome jeziku. Kao dokaz za spomenutu »inovaciju« ne može se podastirati niti one navedene riječi koje se rijetko pojavljuju u MKK. Isti je slučaj i sa svim ostalim riječima koje Pranjkić navodi. Da bi se objasnila razvojna težnja na koju je možda mislio navodeći svoje primjere, trebalo bi uzeti u obzir parove što ih primjereno navodi G. Barth (1999., 31): *naređenje* (Moguš: 10 DNPS — MKK: 38) — *naredba* (10 DNP — 204), *provođenje* (44 NPSU — 458) — *provedba* (6 NU — 1339), *izvođenje* (38 NU — 274) — *izvedba* (49 NU — 951) i *određenje* (7 PU — 38) — *odredba* (12 DNU — 1003).²³ No s takvim primjerima inozemnoj slavistici ne bismo mogli podastirati »potvr-

22 Uporabne razlike trebalo bi opisati u posebnome radu.

23 I kod takvih se parova mogu prepoznati djelomice vrlo jasne razlike.

de« za očekivane senzacionalne promjene u hrvatskome jeziku, već bismo morali izvijestiti o jasnome, no ipak umjerenome nastavljanju starijih razvojnih težnja.

Pranjковиć smatra da »posebno« treba upozoriti na tvorbu formalnih i sadržajnih novotvorenica. One su navodno »vrlo proširene« i često sadrže pogrdno značenje.²⁴ Kao primjere za tu pojavu navodi sljedeće riječi: *komunjara*, *jugonostalgicar*, *zenga* i *srbočetnik*.

U MKK *komunjara* ima devet potvrda, *jugonostalgicar* 19, a *zenga* i *srbočetnik* nemaju niti jednu potvrdu. *Zenga* je bila pomodna riječ koja se, što je razumljivo, rijetko može čuti nakon što je »raspušten« *Zbor narodne garde (ZNG > zenga)* i ustrojena *Hrvatska vojska*. *Srbočetnik* je pogrdna pomodna riječ. Dok su pod vodstvom Slobodana Miloševića četnici zajedno s »Jugoslavenskom (narodnom) armijom« zauzeli velik dio Hrvatske provodeći etnička čišćenja, koja su kasnije nastavili u Bosni i Hercegovini i na Kosovu, čestota riječi *srbočetnik* bila je u hrvatskim novinama viša nego danas. Godine 2001., 2000., ili u godinama neposredno prije njih, ta riječ u suvremenome hrvatskome jeziku nije posebno proširena pa na nju danas ne treba »posebno upozoravati«. To, dakako, ne znači da ju ne možemo na primjeren način spomenuti.

Pranjковиć (2000., 72.) upućuje i na činjenicu da u hrvatskome ima i »naprosto smiješnih riječi«, koje se još uvijek rabe iako je više puta upućivano na njihovu »smiješnost«. Tu tvrdnju potkrjepljuje sljedećim primjerima: *nazočiti*, *očiče*, *koštovnik*, *supredsjedatelj* te novotvorenicama za *helikopter*, npr. *vrtolet*, *vrtoplov*, *vtložnjak*. Uz riječ *koštovnik* daje sljedeći komentar:

Iz straha da se ne bi rabio kakav srbizam i/ili pak samo zato da se stara riječ dokine, u svakome smislu nesumnjiva hrvatska riječ (*cjenik*) zamijenjena je tudicom njemačkoga podrijetla (*koštovnik*). Međutim, s obzirom na tvorbu *koštovnik* bi se svakako mogao smatrati srbizmom, usp. srpski *cenovnik*.

U MKK riječ *koštovnik* nema nijednu potvrdu, a nisu potvrđene niti njezine eventualne izvedenice. *Cjenik* pak ima 238 potvrda. Upozoravam da je MKK trenutno najveći korpus hrvatskih novinskih tekstova te da se obično smatra da se hrvatske jezične promjene jasno

24 U izvorniku: »Besonders zu verweisen ist auf die Bildung von formalen und inhaltlichen Neologismen. Diese Wörter sind sehr verbreitet und haben oft eine pejorative Bedeutung.« ... (Pranjковиć 2000., 72.).

moгу vidjeti upravo u jeziku novina. Dakle, Pranjковиć je trebao objasniti gdje se pojavljuju promjene o kojima obavještava inozemno čitateljstvo. On je to izbjegao objašnjenjem da je riječ o »opće poznatim promjenama« te da ih zbog toga ne će potkrjepljivati konkretnim potvrdama iz jezične prakse.²⁵ Na sličan je način Pranjковиć opisivao promjene u hrvatskome jeziku već 1992. godine kada je pisao o dometcima *-lac* i *-telj* (Pranjковиć 1997., 166.). Najprije je ustvrdio kako je u jednome televizijskom izvješću pogrješno rečeno da je teško oštećena crkva *presvetog mučitelja*. Koliko se sjeća, ta se crkva nalazi u Gospiću. Na toj je pogrješci započeo izgrađivati svoju ljutnju o širenju dometka *-telj* te je naposljetku počeo polemizirati protiv S. Babića i njegove *Tvorbe riječi u hrvatskom književnom jeziku* (1986., 2. izd. 1991.). Kada se je javio S. Babić i uputio između ostaloga na to da je pogrješka na koju upozorava Pranjковиć u najmanju ruku čudna, jer na području što ga Pranjковиć spominje, nema katoličke crkve koja bi se zvala crkva *presvetog mučenika*, Pranjковиć je uzvratio kako se je iz surječja u televizijskome izvješću »možda« (sic!) moglo zaključiti da je riječ o kakvoj pravoslavnoj crkvi (usp. Pranjковиć 1997., 169.). Čak nije mogao točno navesti niti datum kada je emitirano prijeporno izvješće. Da je Pranjковиć sa svojom ljutnjom bio u pravu, ne bi traženje potvrda za svoje teze prepustio drugima, već bi ih barem naknadno potkrijepio provjerljivim podacima. U znanosti inače nije uobičajeno opskurne, rijetke ili čak izmišljene pojave bez ikakvih dokaza prikazivati kao »karakteristične« za određeno jezično stanje i na njihovu temelju izvoditi paušalne zaključke. Međutim, na to je Pranjковиća upozorio već Babić 1992. godine.

Glede ostalih gore navedenih riječi možemo zaključiti sljedeće: riječ *očiče* pojavljuje se u MKK četiri puta. *Supredsjedatelj* je s 46 potvrda razmjerno česta riječ. Dvije novotvorenice u značenju *helikopter* pojavljuju se samo u jednome članku u kojem ih se izruguje. S druge pak strane, »stara« riječ *helikopter* ima 406 potvrda.

Pranjковиć ne postavlja pitanje *zašto* su govornici (vjerojatno novinari) iskovali glagol *nazočiti* i *zašto* ga usprkos protivljenju jezikoslovaca rabe u novinama. To je pitanje mogao postaviti npr. zato što

25 U izvorniku: »Im Folgenden werde ich auf einige charakteristische Neuerungen eingehen,« .... »Da es um allgemein bekannte Veränderungen geht, wird darauf verzichtet, die Beispiele durch konkrete Belege aus der Sprachpraxis zu untermauern.«, (Pranjковиć 2000., 66.).

stupanj »smiješnosti« te riječi sa stajališta govornika koji ju rabe vjerojatno nije tako visok kao onaj kod novotvorenicu za *helikopter*, koje ne rabe. Isto vrijedi i za riječ *supredsjedatelj*. Osim toga, nejasno je treba li novu »lingvističku« kategoriju »smiješnosti« primjenjivati isključivo na hrvatski jezik, te ako ne, treba li od sada npr. i rusko *vertolet*, slovačko *urtul'nik* i njemačko *Hubschrauber* smatrati »na-prosto smiješnim riječima«.

Da potkrijepi svoje zapažanje kako se danas u hrvatskome neke riječi izbjegavaju, iako se za to ne mogu navesti »nikakvi razlozi«, odnosno barem »nikakvi ozbiljni razlozi«, navodi Pranjković skupinu riječi u kojoj se nalaze ovdje već tematizirani parovi *perilica — stroj za pranje* te *priopćenje — saopćenje* (72.). U toj skupini navodi i riječ *izvještaj* kao primjer za riječi koje se danas »više manje redovito, često čak i bez izuzetka« zamjenjuju drugima. Međutim, u MKK riječ *izvještaj* pojavljuje se čak 769 puta. Zašto Pranjković ne prepozna barem adekvatne razloge za promjene kod parova *perilica — stroj za pranje* i *priopćenje — saopćenje*, postaje jasno kada se uzme u obzir²⁶ da u njegovu popisu »važnijih razloga« za hrvatske jezične promjene nema razloga kao npr. »normiranje«, »interni jezični razlozi«, »jezična ekonomija« ili slično. Umjesto njih autor navodi sljedeće:

Agiranje pojedinih eksponiranih hrvatskih jezikoslovaca u skladu sa stranačkim uvjerenjem i stranačkim interesima.

Radikalizacija jezične politike i odnos prema književnojezičnoj problematici u *Jeziku*, još uvijek jedinome časopisu za kulturu hrvatskoga književnoga jezika. (Pranjković 2000., 66.)

Što se časopisa *Jezik* i Pranjkovićevih misli tiče, treba naglasiti da se očigledno temelje na subjektivnim osjećajima, a ne na provjerljivim podatcima. N. Bašić zapaža stoga npr. sljedeće:

Neki pogrešno misle da pohrvaćivanje označuje puko zamjenjivanje nehrvatskih, ili, kako se danas čuje, manje hrvatskih riječi hrvatskima, odnosno hrvatskijima. Protiv tako primitivnoga i pojednostavnjenog pristupa hrvatska je lingvistika uvijek ustajala, pa i na stranicama *Jezika* mogla se nedavno pročitati oštra kritika jedne takve knjige. [Bilješka: S. Babić: »Jezični priručnik Marijana Krmpotića«, *Jezik*, XL, str. 17.–24.]

²⁶ V. Dvoržak (1991., 127.) spominje da se Pranjković 1989. godine u *Vjesniku* očitovao protiv izraza *perilica*. Možda se uzrok tomu što danas »ne prepoznaje« razloge koji su doprinijeli širenju te riječi, treba tražiti prvenstveno u tome.

Pravi poznavatelji hrvatske jezične problematike neće svesti čitav slučaj na puku zamjenu jednih riječi drugima .... (Bašić 1994., 160.)

Mislim da nije potrebno posebno objašnjavati da gore navedene Pranjkovićeve izjave u najboljem slučaju daju informaciju o tome što on misli o *Jeziku* (odnosno S. Babiću, uredniku *Jezika*) i o onome što on zove »stranačkim uvjerenjem« i »stranačkim interesima«. Glede hrvatskih jezičnih promjena te njegove izjave daju opet samo jednu daljnju dezinformaciju.

Pred kraj svojega članka Pranjković spominje da su hrvatske jezične promjene bile »relativno žestoke i radikalne« (73.). Međutim, vidjeli smo da su mnogi konkretni podatci na temelju kojih dolazi do svojih zaključaka, blago rečeno, nepouzdati. Kad uzmemo u obzir da o hrvatskim jezičnim promjenama u inozemnoj literaturi na opisani način pišu čak i pojedini domaći kroatisti, za koje bi se moglo pretpostaviti da su u tematiku dobro upućeni, ne treba nas čuditi da u radovima onih za koje se može pretpostaviti da su u nju slabije upućeni, pogriješnih sudova i zabluda ima također nerazmjerno mnogo.

Poglavito u stranoj jezikoslovnoj literaturi različitim se pogriješnim informacijama i dezinformacijama stvara dojam da su hrvatske jezične promjene rezultat nekakve monolitne institucionalizacije. U njezinoj službi navodno stoji velik dio kroatistike u Hrvatskoj. Da bi se osim novostečene državne nezavisnosti manifestirala i jezična nezavisnost, uz pomoć kroatistike navodno se pokušava razgraničiti hrvatski jezik od srpskoga, što je, glasi uglavnom između redaka, u velikoj mjeri već razorilo »srpskohrvatski«.²⁷ Nezadovoljstvo tih autora hrvatskim jezičnim promjenama očituje se između ostaloga i u tome što se o njima izražavaju s prijezirom i bez obzira na znanstvenu objektivnost.

Npr., S. Kirfel reducira suvremenu »raspravu o hrvatskome jeziku (i to ne samo književnome jeziku)« na sljedeće: »Glavni cilj sastoji se nesumnjivo u određivanju hrvatskoga tako da se razgraniči od srpskoga«. (Kirfel 2000., 120.). Ona stoga svoje hrvatske i srpske usporodne tekstove ne navodi zbog istraživačkih razloga, već, kako kaže,

²⁷ Usp. npr. sljedeće zapažanje M. Wingender (2000., 251.): »Nekada jezičnopolitički forsirani srpskohrvatski danas se definitivno razdvaja u samostalne standardne jezike. Normiranje i kodificiranje bosanskoga, hrvatskoga i srpskoga u međuvremenu je značajno uznapredovalo.«

zato što se »hrvatski književni jezik najprije i izjavljeno određuje ograničavanjem prema srpskom standardu« (132.). No zašto to nije dokazala? Iako se nije pozabavila hrvatskim purizmom, Kirfel sudi i o tome u čemu je on »iracionalan« i »ekstreman«. Kaže da se čini kako je u pravnome rječniku »u manjoj mjeri iracionalan i ekstreman nego u drugim područjima« (134.). M. Wingender se također očituje o »ekstremnosti i iracionalnosti« hrvatskoga purizma. Ona nadodaje da je on s druge strane ipak i »umjeren te dobro promišljen« (Wingender 2000., 266.). Na što se odnose njezina vrednovanja (»ekstreman, »iracionalan«, itd.), nije sasvim jasno. Za razliku od nje, S. Kirfel navodi i konkretne leksičke primjere. Za riječ *povjerenstvo*, o kojoj smo djelomice već govorili, smatra da je »sumnjiva novotvorenica« iz XIX. stoljeća, »pri čemu se treba upitati je li povijesna potvrda kojega leksema dovoljna da opravda njegov preporod« (Kirfel 2000., 128.). Riječ *prosvjed* »tvorena je još nesretnije«, objašnjava. Tu se riječ čak i u *Akademijinu rječniku* smatra »lošom složenicom«, upozorava. (Taj je sud izrekao T. Maretić. Usp. bilješku br. 16). S. Kirfel vjeruje i u to da su se hrvatski govornici još 1978. morali »privikavati« i na riječ *obitelj* (125.). Do toga je zaključka došla možda zato što se u prvome redu bavi jezikom prava i zato što je primijetila da se u jugoslavenskim zakonskim tekstovima umjesto riječi *obitelj* rabi riječ *porodica* (usp. Pederin 1991.). Na žalost nije smatrala potrebnim upitati se zašto za riječ *obitelj* Šojat (1983.) ima 26, a Moguš (1999.) 59 (DNPSU) potvrda.²⁸

»Kao što će se još pokazati«, upozorava M. Wingender 1997. godine, većina suvremenih članaka o hrvatskome književnom jeziku prožeta je brigom za razgraničavanje hrvatskoga od srpskoga.²⁹ Njezina prije toga izrečena primjedba da je neupitno kako bi sa stajališta Hrvata hrvatski sada trebao biti samostalan književni jezik, pojašnjava njezine ondašnje namjere.³⁰ Međutim, čudno je da ni jednom

28 S. Kirfel navodi u svojem popisu literature dvije bibliografske jedinice iz 1999. godine. Međutim, moguće je da joj Mogušev čestotnik nije bio dostupan prije dovršavanja članka.

29 U izvorniku: »Wie noch zu zeigen sein wird, ist die Mehrheit der zur Standardsprache erscheinenden Artikel von der Sorge um die Abgrenzung des Kroatischen vom Serbischen geprägt.«, (Wingender 1997., 372.–373.).

30 U izvorniku: »Auch die sprachliche Situation in der heutigen Republik Kroatien ist natürlich auf das engste mit den politischen Ereignissen der letzten Jahre verbunden. Daß das Kroatische aus der Sicht der Kroaten nun eine

riječu ne spominje rezultate svojega najavljenog nauma »kao što će se još pokazati...«. U svojem članku iz 2000. (260., bilješka) najavljuje da »će se pokazati« kako je većina jezičnih savjeta iz *Vjesnika* prožeta brigom za jačanje hrvatskoga i oštro razgraničavanje od srpskoga.³¹ Zanimljivo je da ni provedba toga ograničenog nauma autoricu ne dovodi do najavljenog cilja. Ona naime o jezičnim savjetima u *Vjesniku* naposljetku zaključuje sljedeće:

Velik dio analiziranih članaka služi stvarnoj [eigentlichen] jezičnoj kulturi, zatim su količinski jako zastupljeni članci o odnosu između hrvatskoga i srpskoga te između hrvatskoga i drugih slavenskih i neslavenskih jezika (takozvani internacionalizmi). Tu su i članci posvećeni nazivlju (u prvome redu pravnomu nazivlju). (Wingender 2000., 260.–261.)

S obzirom da je citirani rezultat Wingender objavila već 1997. godine (382.), bilo bi dovoljno da je 2000. uputila na članak iz 1997., a očitovanja o željenim rezultatima koje nije mogla znanstveno potvrditi, trebala je izbaciti iz oba teksta prije njihova objavljivanja. Na taj način uštedeni prostor mogla je posvetiti npr. opisu novih stručno utemeljenih zapažanja.

M. Wingender je kao predmet svojih istraživanja izabrala *Vjesnik* zato što »te novine slove kao bliske HDZ-u«. ³² (Prisjetimo se gore citiranih Pranjkovićevih riječi o hrvatskim jezičnim promjenama i »stranačkim uvjerenjima« i »stranačkim interesima.«) Zašto se u jezičnim savjetima u *Vjesniku* obrađuju prvenstveno riječi, objašnjava autorica ovako: »Budući da se hrvatski i srpski razlikuju prvenstveno na leksičkoj razini, i u *Vjesniku* se obrađuju gotovo isključivo leksemi«. ³³ Da je ta tvrdnja obična insinucija, nije potrebno posebno objašnjavati. Umjesto da ju je barem pokušala obrazložiti, autorica je očigledno smatrala svrhovitijim čitatelje navoditi na zaključak da

eigenständige Standardsprache — und zwar nicht nur dem Namen nach, sondern auch in der Norm — sein soll, steht außer Zweifel.«, (Wingender 1997., 372.–373.).

31 Ustvrdje i to da su kao jezični savjetodavatelji u *Vjesniku* djelovali lektori, nastavnici i jezikoslovci. Jezikoslovci koje spominje, sudjelovali su, napominje, i u diskusiji o normi u *Jeziku* (Wingender 2000., 261.).

32 U izvorniku: »Zur Auswahl des *Vjesnik* bleibt anzumerken, daß diese Zeitung als der HDZ nahe stehend gilt.«, (Wingender 2000., 260.).

33 U izvorniku: »Da sich das Kroatische und das Serbische v. a. auf lexikalischer Ebene unterscheiden, werden auch im *Vjesnik* fast ausschließlich Lexeme behandelt.«, (Wingender 2000., 262.).

je hrvatski purizam, koji postoji već stoljećima, utemeljen s vizijom da uvećava hrvatsko-srpske razlike: »Budući da srpski tradicionalno pokazuje veću spremnost prihvaćati tuđice, [u hrvatskome] ih važi izbjevati.«³⁴ Tako glasi autoričin odgovor na pitanje »kako se u *Vjesniku* odgovara na pitanje 'Što je srbizam/kroatizam?'« Na žalost, ne objašnjava kako je došla do navedenog »odgovora«.

Uočljivo je da Wingender više puta upozorava kako upućivanje na razlike između hrvatskoga i srpskoga korespondira s hrvatskom stranom i u prvome redu sa smjernicama njezine nove jezične politike.³⁵ U tome smislu navodi i Brodnjakov rječnik. Iako Brodnjak u predgovoru (usp. V.; VII.) objašnjava da su hrvatsko-srpske razlike prvi put popisane na srpskoj strani (1935.) te da je još u vrijeme SFRJ jedan srpski autor objavio hrvatsko-srpski rječnik (Ćirilov 1989.), spomenute radove Wingender ne uzima niti jedan put u obzir.³⁶ Međutim, za takve bi se radove trebalo zanimati i onda kada im autori nisu Hrvati ili kad ne slove kao bliski HDZ-u. Osim toga, Brodnjakov rječnik nije nastao — kao što misli Wingender — 90-ih godina, i to možda prema nalogu nove hrvatske »rigorozne jezične politike« (Wingender 2000., 251.), nego je tek u tom razdoblju mogao biti objavljen. U vrijeme kada je nastao, bio bi naprosto zabranjen, baš kao i štošta drugo u kroatistici u Hrvatskoj.

34 U izvorniku: »Da das Serbische traditionell eine größere Bereitschaft aufweist, Fremdwörter aufzunehmen, gilt es, diese zu vermeiden (dazu s. u.)«, (Wingender 2000., 262.).

35 Usp. npr. Wingender 2000., 265. Treba podsjetiti na to da I. Škarić o pojedinim hrvatskim normama dijelom govori kao da se radi o »srpskim« normama. Usp. intervju u *Večernjem listu* (23. 4. 2001.) u kojem se, između ostaloga, zalaže za ukidanje pisanja fonema /ć/. Intervju je naslovljen znakovitim naslovom *Govor koji je Karadžić proglasio uzornim Hrvata se nimalo ne tiče!* U tom intervjuu Škarić pokušava poduprijeti svoje normativne zamisli time što postojeće norme koje mu se ne sviđaju, paušalno obezvrjeđuje kao »srpske«. Govoreći o pojedinim konkretnim normama, daje ipak na znanje da nije riječ o »srpskim normama«. Nedovoljno obaviješteni čitatelj ne će moći na prvi pogled prepoznati kada je njegovo komentiranje »srpskih normi« mišljeno ozbiljno, a kada nije.

36 Usp. npr. njezino sljedeće zapažanje: »Ta faza, koja se u Hrvatskoj naziva jezičnim unitarizmom, bliži se — u sklopu odgovarajućih političkih razvitaka — svome kraju izbijanjem Drugoga svjetskog rata. Tada se bilježe i razlike između hrvatskoga i srpskoga (npr. Guberina/Krstić, *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika* ... Zagreb, 1940., (Wingender 1997., 376.).

Nakon što je citirala prijedlog I. Kramarića kako bi uporabu tuđica i srbizama trebalo zakonski zabraniti i kažnjavati, M. Wingender nadodaje da taj citat potvrđuje da stalno treba ponavljati upozorenje mnogih jezikoslovaca pred »iracionalnim i ekstremnim purizmom« (Wingender 2000., 264.). Čitatelja će sigurno zanimati da taj prijedlog, koji je očigledno nastao prema francuskome modelu, hrvatsko jezikoslovlje nije uzelo i ne uzima za ozbiljno. No treba nadodati i to da se na hrvatski »iracionalni i ekstremni purizam«, odnosno hrvatsku »ekstremnu« i »rigoroznu jezičnu politiku«, upozoravalo čak i u Vijeću Europe. N. Bašić (1994.) pobliže je istražila taj slučaj i ustanovila da su ondje izgovorene zamjerke bile izmišljene. Jedan njezin zaključak glasi: »Ali Hrvatskoj neskloni krugovi jedva su dočekali bačenu kost, pa ne pitajući za točnost navoda svijetom pronose glasine o hrvatskom jezičnom nasilju.« (Bašić 1994., 158.). Članak N. Bašić ne uzima se u obzir u odgovarajućoj sekundarnoj literaturi. Vjerojatno pod utjecajem takvih suženih recepcija B. Kunzmann-Müller dolazi do zaključka da je etabliranje hrvatskoga književnog jezika kao državnoga jezika dovelo do toga da je jezikoslovlje u Hrvatskoj zaokupljeno skoro isključivo i samo u najpovoljnijem slučaju objektivno pitanjima u svezi s izgradnjom hrvatskoga standarda:

U Hrvatskoj je to na nesreću među ostalim dovelo do toga da se jezikoslovlje bavi skoro isključivo i samo u iznimnim slučajevima objektivno pitanjima u svezi s izgradnjom hrvatskoga standarda. Prevladavajuća pretpostavka o maksimiranju razlika prema uveliko identičnome srpskome svugdje se prihvaća. (Kunzmann-Müller 2000. a, 61.)

Upadljivo je da Kunzmann-Müller više puta nekritički upućuje na ovdje već opisani članak I. Pranjkovića, očigledno smatrajući da je on jedan od onih »iznimnih slučajeva« u kojima je hrvatskim jezikoslovcima stalo do objektivnosti. S »neobjektivnom« hrvatskom stranom povezuje pak i to da se u suvremenome hrvatskom književnom jeziku navodno pojavljuje konstrukcija *zamolili smo ga doći* umjesto *zamolili smo ga da dođe*.³⁷ Nakon što je opisala svoja zapažanja o infinitivnim konstrukcijama, autorica objašnjava da hrvatska »službena strana« čini malo ili ništa pri sprječavanju njihova prodora iz govora:

37 »Infinitivno je moguće graditi konstrukcije i s tzv. kontrolnim glagolima kao što su *moliti*, *obećati*, *nagovoriti*, *uvjeriti* i drugi, usp. konstrukcije tipa *zamolili smo ga doći*; ipak, ovdje je češći slučaj da usporedno postoje finitne konstrukcije tipa *zamolili smo ga da dođe*.«, (Kunzmann-Müller 2000. a, 52.).

noga jezika u jezik hrvatskoga novinstva, i to s ciljem da »izgradi razlike prema srpskome« (Kunzmann–Müller 2000.a, 53.). Dakle, što god hrvatska »službena« normativistika učini, čini samo zato da poveća razlike prema srpskome, a kad nešto ne učini odnosno kad nešto ne učini sa željenim uspjehom, treba i to smatrati unaprijed planiranim činom s istim ciljem. Po spornim bi tumačenjima sve hrvatske jezične promjene trebalo smatrati nametnutima od nekolicine jezikoslovaca sa »službene strane«. Autonomnih razvoja u hrvatskome književnom jeziku kao da nema, svi su valjda planski provedeni i podređeni samo jednoj svrsi. Budući da to sve skupa nije tako, ne iznenađuje da se konstrukcija *zamolili smo ga doći* ne pojavljuje niti jedan jedini put u MKK. Meni i nekolicini hrvatskih izvornih govornika koje poznajem, iz govornoga jezika također nije poznata. Kunzmann–Müller na žalost ne kaže ništa ni o tome tko predstavlja hrvatsku jezikoslovnu »službenu stranu«. Očigledno ne uzima u obzir činjenicu da se suvremeni hrvatski normativisti slažu prije svega u tome da od 1991. godine *na žalost* ne postoji centralno vođena hrvatska jezična politika (usp. Samardžija 1999., 308.–351.; Bašić 1994., 160.). Treba reći i to da naprosto nije točno da je jezikoslovlje u Hrvatskoj navodno zaokupljeno gotovo isključivo pitanjima u svezi s izgradnjom književnoga jezika. Da s druge strane najveći dio onih jezikoslovaca koji se uistinu bave uglavnom tim pitanjima, ne treba paušalno obezvrjeđivati kao što to čini Kunzmann–Müller može se doznati npr. iz razglabanja M. Wingender (2000., 256.–260.) o »znanstvenoj raspravi o preustroju hrvatskoga jezika«. Wingender naime o tome podastire razmjerno uspješno sročenu sintezu. Ipak, pri njezinoj doradi trebalo bi među ostalim razmisliti je li točno, kao što ona smatra, da se u tim raspravama »često ne razlikuje između jezika kao jezičnoga sustava i jezika kao standarda« (Wingender 2000., 259.). Točno je da se u tim raspravama ne kaže uvijek i izričito na što se odnosi naziv »hrvatski«, no na temelju toga ne može se izvesti navedeni zaključak. I u Njemačkoj se npr. često govori samo o »njemačkome«, a čitatelji sami moraju iz surječja zaključiti na što se taj naziv odnosi. Pored toga je nejasno i to zašto Wingender na 257. stranici one koji smatraju da hrvatski nije samostalan samo kao *književni jezik*, nego i općenito kao *hrvatski jezik*, obuhvaća nazivom »rigorozno–puristički smjer«. Što je to »rigorozno–purističko« kod predstavnika toga smjera odnosno u njihovu modelu (usp. o hrvatskome kao zasebnome jeziku knjigu L. Auburgera 1999. i ondje tematiziranu relevantnu literaturu)? S čijega se stajališta i da li u

znanstvenu svrhu u tome smislu može na taj način govoriti i vrednovati?³⁸

B. Kunzmann–Müller smatra da se književni jezik Hrvata i Srba temelji na »štokavskim govorima istočne Hercegovine« (2000. a, 44.). Usp. i njezinu izjavu (2000. b, 129.) u kojoj kaže da su se Hrvati i Srbi »o tome sporazumjeli«. Gdje i kada su se »o tome sporazumjeli«? Ispravnost istočnohercegovačke teze koja iskrivljuje jezičnu stvarnost, nije se do sada niti jednom mogla dokazati na konkretnome jezičnom materijalu, iako je bilo više takvih pokušaja u sklopu dijalektoloških istraživanja (prije svega na srpskoj strani). Razlozi koji su doveli do nastanka i širenja te teze, dobrim su dijelom već razotkriveni i opisani (usp. Grčević 1998. i 1999.).

Iako B. Kunzmann–Müller najprije kaže da su za »promjene u hrvatskoj derivacijskoj morfologiji« odgovorni različiti čimbenici, o tim promjenama bez stručne argumentacije zaključuje sljedeće:

S jedne su strane u tijeku izgradnje hrvatskoga književnog jezika usmjerene na maksimiranje razlika prema srpskome. Formalna sredstva koja se pri tome rabe, po svojoj su prirodi arhaizirajuća. S druge pak strane čitav niz afiksa postaje proizvođan, čime se nadoknađuju nomenklaturni deficiti u suvremenome hrvatskom; distinkcija prema srpskome ovdje je željeni sporedni učinak. (Kunzmann–Müller 2000. a, 51.)

Primjeri kojima Kunzmann–Müller potkrjepljuje »promjene u derivacijskoj morfologiji« i svoj citirani zaključak o »distinkciji prema srpskome« (50.–51.), potpuno su promašeni. Dok glagol **suraditi* (50.) koji navodno pripada »starim izvedenicama na *su-*«, u hrvatskome ne postoji, gotovo sve »inovacije« koje navodi, bile su u hrvatskome uobičajene i prije 1991. (usp. skupa s riječju *supredsjedatelj*

38 I u nekim drugim radovima M. Wingender ponekad nedostaje stručne metodologije. U osvrtu na moju knjigu *Die Entstehung...* (1997.a) ustvrđuje (Wingender 1998., 391.) da sam obilježja pojave *književni jezik* toliko razvodnio da se različiti stupnjevi jezične izgrađenosti mogu opisati lošije nego prije. Zašto sam »to« učinio, objašnjava na poznat način: »Da bi hrvatski književni jezik mogao biti što stariji.« To je »objašnjenje« očigledno polemične prirode. Stoga ne iznenađuje što ocjenjivateljica ni riječju ne spominje potpoglavlje »Nastanak književnoga jezika: Kulturno vrednovanje?« (5. l., 149.–150.), u kojem se osvrćem upravo na takve implikacije koje iznosi. Upadljivo je i to da u svojem osvrtu očigledno u istu svrhu hini da dobro poznaje sekundarnu literaturu u koju očigledno nije dovoljno upućena. Usp. npr. njezinu napomenu kako su »već u brojnim istraživanjima o Vukovu članku *Srbi svi i svuda*« rasvijetljene odgovarajuće pozadine polemike i mitova (389.).

navedene »novije tvorenice« kao što su *suautor*, *sufinancirati*, *sui-grač*, *suosnivač*, *suvlasnik* ili *međuvrijeme*, *poluvrijeme*, *polumjer* itd.). To se odražava čak i u tome da mnoge od tih riječi nemaju niti su imale ekvivalente kojima bi mogle konkurirati. S takvim se »inovacijama« sasvim sigurno ne može dokazivati najnovije »promjene u derivacijskoj morfologiji« i današnja težnja k »maksimiranju razlika prema srpskome«. Na 47. str. Kunzmann-Müller navodi slične primjere za »inovacije« koje su bile čvrsta sastavnica hrvatskoga jezika već za vrijeme SFRJ. Usp. npr. »novi naziv« (»Neunomination«) *svemirski brod*. O »preimenovanju« riječi *kopija* riječju *preslika* ne bi pak trebalo paušalno govoriti već zbog razloga što su ovdje navedeni u bilješci br. 20. Kao što sam već pokazao, ni kod para *povjerenstvo* — *komisija* ne bi trebalo paušalno govoriti o »preimenovanju«. Sličan je slučaj i s parom *središte* — *centar*, pri čemu treba podsjetiti da se danas u novinama *centar* pojavljuje znatno češće nego *središte*, dakle, upravo suprotno onomu što Kunzmann-Müller pretpostavlja.³⁹ I u tom bi se slučaju jezikoslovac trebao pozabaviti značenjskim diferencijacijama u hrvatskome, a ne vjerovati da je dovoljno paušalno govoriti o »distinkciji prema srpskome«. Najčudniji su dotični pokušaji kada se operira »primjerima« iz hrvatskoga jezika koji u njemu uopće ne postoje. Isto tako, o »preimenovanju« ne može biti riječi ni kod para *zrakoplov* — *avion*. Riječ *avion* se rabi i danas, a *zrakoplov* se rabio i prije 1991., iako ne tako često kao danas. U MKK *avion* ima stoga 726 potvrda, a *zrakoplov* 1964 potvrde, što pokazuje da je i kod tog para došlo naprosto do promjene u učestalosti njegovih jedinica. Moguš (1999.) navodi za *zrakoplov* pet (PSU), a za *avion* 100 potvrda (DNPSU). Izvedenice *zrakoplovac* (5 N) (*avijatičar* 1 S) i *zrakoplovstvo* (10 NU) (*avijacija* 3 NU) pokazuju da je i *zrakoplov* 70-ih godina bio poznat u jeziku hrvatskih novina. Inače bi se teško moglo objasniti kako to da Šojat (1983.) ima za *zrakoplov* dvije potvrde. Drugi je pak problem, o kojem ovdje više nije potrebno govoriti, što su jugoslavenskim jezičnim političarima i te dvije potvrde za »kroatizam« *zrakoplov* vjerojatno bile »previše«.

Upadljivo je da se u pojedinim radovima o najnovijim hrvatskim jezičnim promjenama njima ne pristupa na način na koji se inače pristupa lingvističkim predmetima istraživanja. Jedna od glavnih

39 Za *centar* Moguš (1999.) navodi 71 potvrdu (DNPU), a za *središte* 75. Šojat (1983.) ima za *centar* 73 potvrde, a za *središte* 16 potvrda.

poruka koja se u tim radovima upućuje čitateljima glasi da se u Hrvatskoj prema političkome nalogu i u suradnji s domaćom »ekstremnom« i »radikalnom« kroatistikom razorilo »srpskohrvatski« i da se danas eto takav novi hrvatski treba priznavati kao poseban jezični sustav. Zanimanje za hrvatski i njegov razvoj sužava se zbog toga na odnos hrvatskoga prema srpskome, a hrvatska jezična samostalnost rado se obrađuje kao »smiješna«. Vidjeli smo, vodu na taj mlin tjeraju i poneki hrvatski jezikoslovci. O razlozima zbog kojih to čine, ovdje nije potrebno nagađati. U skladu s do sada rečenim u dotičnim se pojedinim radovima može naći veći broj paušalnih obezvrjeda i dezinformacija o hrvatskim jezičnim promjenama, a ujedno slabo razvijen interes lingvistički im ozbiljno i utemeljeno prilaziti. Da opisani i drugi više ili manje slični sporni pristupi mogu biti različito motivirani i da ih se ne može sve poistovjetiti, pokazuje npr. način na koji je nedavno u jednome drugom surječju jedan slavist hrvatsku jezičnu zasebnost ocijenio kao »autonomistično-hrvatsku« (Keipert 2001., 342.). Stajališta koja omogućuju takve pristupe, većim se dijelom vjerojatno mogu svesti na zajedničko podrijetlo. Riječ je o temeljnim postavkama slavenske filologije u XIX. stoljeću i o njihovoj pretvorbi i prijenosu u novije vrijeme.⁴⁰ Tu znanstvenopovijesnu problematiku nužno je sagledavati u svezi s teorijskim, metodološkim i filozofskim aporijama serbokroatizma koje je nedavno opisao L. Auburger (1997.; 1999., pogotovo str. 351.–406.). Kroz njih je naime »serbokroatistika« bila oblikovana kao ponajprije preskriptivna jezičnopolitička disciplina koja nije razumjela da je za »odgovarajuće rješenje problema autonomnoga jezika« »kao teorijska osnova

40 Usp. moje radove 1997.a, 85.–125., 1997.b, 1997.c. U svezi s time za povijest slavističke discipline znakovito je da se njezin utjecaj jasno prepoznaje u nastanku i razvoju velikosrpske »jezikoslovne« ideologije u XIX. i XX. stoljeću. Spoznaje o tome razaznaju se u radovima mnogih znanstvenika, npr. 1842. godine kod onoga pod pseudonimom Pravoljub (u časopisu *Danica ilirska*), I. Pilara (L. v. Südtland, *Die südslavische Frage und der Weltkrieg*, Wien, 1918.), S. K. Sakača (usp. njegov posthumno objavljen članak u *Hrvatskome slovu* 05. 02. 1999.), N. Bašić (*V. S. Karadžić između jezikoslovlja i politike*, Zagreb, 1991.) te pogotovo u (takoder) hvale vrijednome radu o nacionalizmu u Hrvata i Srba iz pera W. Behschnitta (1980.). Relevantne spoznaje u nekim su dijelovima na žalost ipak zamagljene zbog neutemeljenog vjerovanja da je Karadžić svoj članak *Srbi svi i svuda* (1849.) napisao već 1836. godine, tj. zbog vjerovanja da je ondje predstavljeni oblik »jezikoslovnoga« nacionalizma proizvod Karadžićevih intelektualnih napora, a ne tek vješto sročeni plagijat.

potreban svojevrsni lingvistički personalizizam«, pri čemu se »redukcioniistički i time individualistički ne smije ignorirati realnost skupina govornika i jezičnih zajednica kao složenih cjelina« (Auburger 1993., 272.). Metodički primjerena filološka istraživanja novijih hrvatskih jezičnih promjena trebaju stoga stručan i objektivan postupak kojim se redukcioniistički ne ignorira jezična stvarnost i ne pokušava ju se preoblikovati u skladu sa smjericama nekakvih prevladanih jezičnopolitičkih modela. Kad se to uzme na znanje, hrvatskim jezičnim promjenama moći će se pristupiti onako kako je to u znanosti u sličnim slučajevima inače uobičajeno.

DODATAK

U sljedećoj tablici navodim većinu do sada već navedenih riječi te osim njih još neke druge s odgovarajućim brojevanim podatcima. Prvi broj iza svake riječi označava broj potvrda kod Moguš (1999.), a drugi, iza crtice, njihov broj kod Šojata (1983.). Treći broj iza kose crte označava broj potvrda u *Mannheimskome korpusu hrvatskoga jezika (MKK)*. Napominjem (još jedanput) da se pri supostavljenim riječima samo djelomično radi o dubletama te da se promjene u čestoti pojedinih riječi odnose često samo na jedno njihovo značenje. U nekim slučajevima moralo bi se navesti i druge sličnoznačnice i izvedenice što nisu navedene u tablici. Osim toga, mora se uzeti u obzir da su korpusi na kojima se temelji uspoređeni materijal, samo dijelom pogodni za takvu supostavu. Trenutno ne raspolazem primjerenijim mogućnostima usporedbe:

1.	advokat 27 DNPU-0/16	odvjetnik 4 DP-5/1318
2.	ambasada 5 N-16/47	veleposlanstvo 0-0/831 (poslanstvo 2 DS)
3.	ambasador 21 DNU-18/89	veleposlanik 0-0/1712
4.	analiza 100 NPSU-18/934	raščlamba 0-0/97
5.	armija 94 DNPU-9/406	vojska 149 DNPSU-21/3236
6.	artiljerija 4 NU-0/10	topništvo 1 U-0/67
7.	autoput 10 N-0/9	autocesta 3 N-0/903
8.	avijacija 3 NU-0/8	zrakoplovstvo 10 NU-0/269
9.	avijatičar 1 S-0/4	zrakoplovac 5 N-0/21
10.	avion 100 DNPSU-25/726	zrakoplov 5 PSU-2/1964

11.	baterija (vojn.) 4 DP-1?/0 (ne vojn.: 69)	bitnica 0-0/7
12.	biblioteka 23 DNPSU-10/159	knjižnica 13 NPSU-4/1135
13.	branilac 0-0/1	branitelj 7 DNU-8/1938
14.	budžet 26 DNSU-3/125	proračun ⁴¹ 29 NSU-5/2994
15.	centar 71 DNPU-73/5758	središte 75 NPSU-16/1754
16.	civilizacija 24 DNPU-0/324	uljudba 1 P-0/33
17.	činilac 37 NU-11/4	činitelj 1 U-0/70 čimbenik 2 U-1/543
18.	čitalac 24 NPSU-7/24 sic!	čitatelj 3 N-3/914
19.	daktilografija 0-0/0	strojopis 2 U-0/6
20.	datum 16 DNPU-8/603	nadnevak 0-0/62
21.	davalac 7 N-2/7 sic!	davatelj 0-0/75
22.	delegacija 154 NPU-46/324	izaslanstvo 0-0/1344
23.	delegat 91 NPU-52/148	izaslanik 5 N-3/730 zastupnik 14 DNPSU-15/2840
24.	demilitarizacija 0-0/80	razvojačenje 0-0/29
25.	direktor 95 DNP-32/4904	upravitelj 8 DNPS-3/652 ravnatelj 1 S-0/1824
26.	disciplina 21 DNPU-7/448	stega 4 DPS-0/68
27.	dobrovoljac 3 DNP-1/56	dragovoljac 0-0/1032 ⁴²
28.	efikasnost 10 NU-2/62	učinkovitost 0-0/145
29.	ekonomija 13 DNU-1/1011 privreda 234 NPU-74/226	gospodarstvo 14 DNPU-0/3548
30.	faktor 125 DNPU-7/307	čimbenik 2 U-1/543
31.	familija 9 DP-0/14 porodica 69 DNPSU-4/53	obitelj 59 DNPSU-26/4442
32.	finale 10 DNU-19/2240	završnica 2 NP-13/673
33.	firma 7 NPU-0/196 poduzeće 157 DNPU-23/4905	tvrtka 9 NPU-5/4862
34.	fronta 49 DNPU-0?/137 front 34 DNPU-17/23 (+3 -om)	bojište 5 NSU-0/85 bojišnica 0-0/92
35.	generacija 40 DNPU-17/812	naraštaj 5 DPS-0/347 pokoljenje 8 PS-0/15

41 Riječ *proračun* vjerojatno se je tek nakon 1991. počela rabiti u značenju 'državni proračun'.

42 Tim su brojem obuhvaćena i imena športskih klubova, npr. vrlo čestog imena NK »Hrvatski dragovoljac«.

36.	geograf 0-0/8	zemljopisac 0-0/7
37.	geografija 6 SU-0/24	zemljopis 9 NPU-0/61
38.	geografski 28 DNPU-0/80	zemljopisni 6 PSU-0/116
39.	glasanje 3 P-8/35 (glasati 24 DNPS-7/inf.: 17)	glasovanje 0-0/595 (glasovati 1 P-0/inf: 203)
40.	gledalac 48 DNPU-35/70	gledatelj 0-3/1758
41.		glede 0-0/1045
42.	gradevinar 6 NU-4/71 gradevinac 0-0/7	graditelj 12 DNSU-6/172
43.	gradevinarstvo 24 NU-8/76	graditeljstvo 0-0/236
44.	greška 46 DNU-18/338	pogreška 42 DPSU-5/1000 pogreška 0/35
45.	grupa 200 DNPSU-46/2016	skupina 87 DNPSU-9/5395
46.	hapšenje 6 DNP-10/15	uhićenje 0-0/472
47.	hiljada 50 DNPSU-1/23	tisuća 172 DNPSU-49/4411
48.	historija 43 DNPSU-1/21	povijest 138 DNPSU-19/3097
49.	historijski 45 DNPSU-1/57	povijestan 68 DNSU-24/2065
50.	izdajnik 10 DNSU-0/37	izdajica 10 DNPSU-1/32
51.	izvještaj 55 SN-21/769	izvješće 0-0/2297
52.	izvođenje 38 NU-9/274	izvedba 49 NU-16/951
53.	kancelarija 22 DNP-0/73	ured 49 DNPSU-3/3546
54.	kandidat 49 DNPS-17/2090	pristupnik 0-0/6
55.	kasarna 19 DNPS-2/10	vojarna 1 P-0/331
56.	klavir 15 DNPSU-0/95	glasovir 0-0/139
57.	komisija 75 DNPU-60/2031	povjerenstvo 1 P-0/1834
58.	kompozitor 8 NU-4/21	skladatelj 7 NU-4/472
59.	kvaliteta 87 DNU-20/1429 (+kvalitet: 6 DNP-1/4)	kakvoća 12 U-0/304
60.	kvantiteta 2 U-1(-et)/18	kolikoća 0-0/1; količina 149 NPU-11/1277
61.	muzika 78 DNPSU-13/47	glazba 113 DNPSU-19/3170
62.	naređenje 10 DNPS-1/38	naredba 10 DNP-3/204
63.	obaveza 78 NPU-37/162	obveza 33 NPU-0/2524
64.	obrazovanje 50 NU-62/662	naobrazba 5 NU-0/162 izobrazba 1 N-0/116
65.	oficir 68 DNPS-5/103	časnik 7 DPS-0/533
66.	omladina 71 DNU-27/36	mladež 8 DPSU-1/1429

67.	opozicija 26 DNPU-9/218	oporba 2 S-0/1752
68.	organizirati 82 DNPU-36/2054	ustrojiti 0-0/85
69.	parada 9 DNPS-1/155	mimohod 4 PSU-0/132
70.	patrola 11 NP-0/43	ophodnja 4 DPS-0/154
71.	pauza 72 DNPU-3/89	stanka 0-1/250
72.	porijeklo 20 DNSU-11/230	podrijetlo 10 DPSU-0 ⁴³ /575
73.	posjetilac 24 DNPU-3/42	posjetitelj 0-1/775
74.	potpredsjednik 45 DN-16/1630	dopredsjednik 0-0/449 dopredsjedatelj /3
75.	poznavalac 6 DNU-3/20	poznavatelj 0-0/200
76.	pratilac 12 DNSU-2/28	pratitelj 0-0/40
77.	predsjednik 450 DNPU-178/18463	predsjedatelj 0-0/131
78.	princip 57 DNSU-13/406	načelo 98 DNPU-16/1178
79.	prisustvovati 90 DNPSU-18/331	nazočiti 0-0/42 pribivati 0-0/27
80.	prisutan 104 DNPSU-27/720	nazočan 2 P-1/1376
81.	prisutnost 49 DNPSU-2/268 prisustvo 16 DNPSU-3/43	nazočnost 1 P-2/731
82.	propaganda 19 DNSU-6/148	promidžba (č) 1 P-0/č: 61; dž: 361
83.	protest 11 DNPS-8/150	prosvjed 2 P-1/1867
84.	protestirati 13 DNPU-1/83	prosvjedovati 0-0/430
85.	provođenje 44 NPSU-27/458	provedba 6 NU-6(provadba?)/1339
86.	prvoborac 7 DN-0/16	
87.		pučanstvo 7 DU-1/491
88.	pumpa 6 NPU-0/34	crpka 2 U-0/201
89.	raskršće 43 DNPSU-2/3	križanje (raskrižje) 8 NU-6/237 raskrižje 1U-0/228
90.	rezerva 30 DNU-11/440	pričuva 0-0/239
91.	saopćenje 31 N-13/1	priopćenje 0-0/2382
92.	saopćiti 25 DNS-13/5	priopćiti 1 D-0/1589
93.	saradnja 20 N-0/3	suradnja 155 DNPU-79/4656
94.	sekretarica 2 DN-0/23	tajnica 0-0(tajnik 6)/737
95.	sekretarijat 49 N-12/29	tajništvo 3 D-1/228
96.	sistem 303 DNPSU-84/306	sustav 140 DPU-1/4540

43 Z. Šojat rabi riječ *podrijetlo* u uvodu (IV.).

97.	sport 15 DNPU-19/4622	šport 2 D-0/1143
98.	štab 28 DNPSU-13/117 general — 12 DN-0/44	stožer 3 DPS-1/960
99.	štampa 53 DNU-24/36	tisak 4 DNS-0/1697 (Ime »Tisak« nije ubrojeno.)
100.	štampani 7 DNPS-1/16	tiskati 7 DPU-3/278
101.	staratelj 1 P-0/4	skrbnik 0-0/27
102.	stroj za pranje -?/7	perilica 0-0/30
103.	talas 63 NPS-0/5	val 146 DNPSU-7/725
104.	teatar 42 DNPSU-18/886	kazalište 128 DNPSU-49/2697
105.	telegram 10 DNP-2/20 telegraf 1 N-0/90	brzjav 24 DNP-4/85 brzjavka 2 PU-0/1
106.	tokom 25 DNPU/53	tijekom 7 SU/4787
107.	učesnik 7 NPU-1/11	sudionik 38 NPU-32/921
108.	uniforma 49 DNPS-1/120	odora 14 DPS-0/239
109.	upotreba 128 DNPU-9/331	poraba 0-0/8 uporaba 0-0 ⁴⁴ /695
110.	uputstvo 5 NPU-2/14	uputa 33 DNPSU-4/348
111.	utisak 17 DNPU-2/23	dojam 46 DNPU-17/1056
112.	veteran 2 N-0/398	
113.	vezi (92) -/u vezi 938	svezi (3) -/u svezi 648
114.	zakletva 9 DS-0/45	prisega 4 D-0/99
115.	zloupotreba 6 NU-6/89	zlouporaba 0-0/175 zloporaba 0- 0/206

S njemačkog preveo Velimir Piškorec

POPIS LITERATURE

Anić, Vladimir: *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb, 1. izd.: 1991.; 3. izd.: 1998.

Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, 23 sv., Zagreb, 1880.-1976.

Auburger, Leopold: *Entwicklungsprobleme der kroatischen Standardsprache, Natalicia Johanni Schröpfer octogenario a discipulis amicisque oblata — Festschrift für Johannes Schröpfer zum 80. Geburtstag*, izd.: Auburger, L.; Hill, P. München, 1991., str. 1.-31.

44 Z. Šojat rabi riječ *uporaba* u uvodu (IV.). Čini se da su se riječi poput *uporaba*, *podrijetlo*, *nazočnost* i sl. prije 1991. godine često rabile u uzvišenome stilu te da su odatle kao oznaka izrazito njegovanoga jezika preuzete u »niže« stilove književnojezičnog izražavanja.

Auburger, Leopold: *Sprachvarianten und ihr Status in den Sprachsystemen*, Philosophische Texte und Studien 36. Hildesheim; Zürich; New York, 1993.

Auburger, Leopold: *Der Status des Kroatischen als Einzelsprache und der Serbokroatismus: ein Lehrstück aus der kontaktinguistischen Begriffsgeschichte*, *Neue Forschungsarbeiten zur Kontaktlinguistik, Plurilingua*, 19, izd.: Moelleken, W. W.; Weber, P. J., Bonn, 1997., str. 21.-29.

Auburger, Leopold: *Die kroatische Sprache und der Serbokroatismus*. Ulm/Donau, 1999.

Auburger, Leopold: *Wahrheit und Weisheit in der Metaphysik von Alfred North Whitehead und in den beiden Enzykliken 'Fides et ratio' und 'Veritatis splendor' von Papst Johannes Paul II.*, Würzburg, 2001.

Babić, Stjepan: *Hrvatski jezik u političkom vrlogu*. Zagreb, 1990.

Babić, Stjepan: *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*. Zagreb, 1991.

Babić, Stjepan: *Hrvatski jezik jučer i danas*. Zagreb, 1995.

Barth, Gregor: *Veränderungsprozesse und -tendenzen im kroatischen Wortschatz, Beiträge der Europäischen Slavistischen Linguistik (Polyslav)* 2, izd.: Böttger, K.; Giger, M.; Wiemer, B. München, 1999., str. 25.-32.

Bašić, Nataša: *Nasilna kroatizacija*, »Jezik«, 41, 5, 1994., str. 157.-160.

Behschnitt, Wolf Dietrich: *Nationalismus bei Serben und Kroaten 1830-1914. Analyse und Typologie der nationalen Ideologie*. München, 1980.

Brodnjak, Vladimir: *Razlikovni rječnik srpskoga i hrvatskoga jezika*. Zagreb, 1991.

Broz, Ivan; Iveković, F.: *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb, 1901.

Brozović, Dalibor: *O sadanem času na kružnici jezičnoga sata*, »Kritika«, 17, 1971., str. 190.-210.

Brozović, Dalibor: *Stanje i zadatci jezikoslovne kroatistike, Prvi hrvatski slavistički kongres*, 2 sv., izd.: Damjanović, Stjepan. Zagreb, 1997., 1. sv., str. 9.-13.

Brozović, Dalibor: *Povijesna podloga i jezičnopolitičke i sociolingvističke okolnosti*, »Hrvatski jezik«, izd.: Lončarić, Mijo. Opole, 1998., str. 3.-34.

Ćirilov, Jovan: *Hrvatsko-srpski rječnik inačica. Srpsko-hrvatski rečnik varijanti*. Beograd, 1989.

Dvoržak, Vladimir: *Perilica ili...*, »Jezik«, 48, 4, 1991., str. 125.-127.

Filipović, Ivan: *Neues Wörterbuch der kroatischen und deutschen Sprache*. Zagreb, 1870.

Gnjidić, Maja: *Stav govornika hrvatskog standardnog jezika prema oživljenicama*, »Govor«, XVII, 2. 2000., str. 155.-162.

- Grčević, Mario: *Die Entstehung der kroatischen Literatursprache*. Köln; Weimar; Wien, 1997.
- Grčević, Mario: *Zašto slavistika XIX. stoljeća nije priznavala postojanje hrvatskoga jezika? Uzroci i posljedice*, »Jezik«, 45, 1, 1997., str. 3.–28.
- Grčević, Mario: *Karadžićeva gledišta o hrvatskome jeziku u slavističkome okružju*, »Jezik«, 45, 2, 1997., str. 41.–58.
- Grčević, Mario: *Zablude o istočnohercegovačkim govorima kao dijalekatnoj osnovici hrvatskoga književnog jezika*, »Jezik«, 46, 2, 1998., str. 41.–56.; »Jezik«, 46, 3, 1999., str. 81.–94.
- Grčević, Mario: *Ponovno o »istočnohercegovačkoj štokavštini« i kroatističkim stranputicama*, »Jezik«, 47, 1, 1999., str. 18.–32.
- Grubišić, Vinko: *Hrvatski jezik nakon II. svjetskog rata*, »Hrvatska revija«, 35, 2, 1985., str. 272.–286.
- Gvozdanović, Jadranka: *Language System and its Change*. Berlin, 1985.
- Gvozdanović, Jadranka (izd.): *Language Change and functional Explanations*. Berlin; New York, 1997.
- <http://www.hnk.ffzg.hr/>
- Hurm, Antun: *Deutsch-Kroatisches oder Serbisches Wörterbuch*. Zagreb, 1982.
- Jakić, Blanka — Hurm, Antun: *Hrvatsko ili srpsko-njemački rječnik*. Zagreb, 1989.
- Katičić, Radoslav: *Hrvatski jezik kao pojava određena svojom poviješću*, »Jezik«, 41, 5, 1994., str. 129.–134.
- Katičić, Radoslav: *Hrvatski jezik u svijetu*, »Prvi hrvatski slavistički kongres«, 2 sv., izd.: Damjanović, Stjepan. Zagreb, 1997., 1. sv., str. 23.–30.
- Keipert, Helmut: *Leopold, Auburger: Die Kroatische Sprache und der Serbokroatismus*. Ulm: Gerhard Hess Verlag 1999. (Heilighofer Studien, Nr. 7). X, 454 S., »Osteuropa«, 51, 3, 2001., str. 342.–343.
- Kirfel, Sabine: *Die kroatische Sprache des Rechts — Kontinuität in der Diskontinuität, Die Sprachen Südosteuropas heute. Umbrüche und Aufbruch*, izd.: Kunzmann-Müller, Barbara. Frankfurt am Main; et al., 2000., str. 118.–136.
- Kizling, Rudolf: *Die Kroaten. Der Schicksalsweg eines Südslawenvolkes*. Graz; Köln, 1956.
- Klaić, Bratoljub: *Rječnik stranih riječi*. Zagreb, 1985.
- Kunzmann-Müller, Barbara: *Sprachliche Wende und Sprachwandel im Kroatischen/Serbischen, Die Sprachen Südosteuropas heute. Umbrüche und Aufbruch*, izd.: Kunzmann-Müller, Barbara. Frankfurt am Main; et al., 2000., str. 42.–65.

- Kunzmann-Müller, Barbara: *Sprachlicher Wandel im modernen Kroatischen, Sprachwandel in der Slavia*, 2 sv., izd.: Zybatow, Lew N. Frankfurt am Main; et al., 2000., 1. sv., str. 129.–140.
- Malić, Dragica: *Naša jezična revnost*, »Kolo«, 3, 1997., str. 78.–84.
- Mamić, Mile: *Temelji hrvatskoga pravnog nazivlja*. Zagreb, 1999.
- Maretić, T.: *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik*. Zagreb, 1924.
- Mihaljević, Milica: *Terminološki priručnik*. Zagreb, 1998.
- Moguš, Milan — Bratanić, Maja — Tadić, Marko: *Hrvatski čestotni rječnik*. Zagreb, 1999.
- Parčić, Dragutin: *Rječnik hrvatsko-talijanski*. Zadar, 1901.
- Pavešić, Slavko, et al.: *Jezični savjetnik s gramatikom*. Zagreb, 1971.
- Pederin, Marko: *Neopravdano potisnute riječi*, »Jezik«, 38, 4, 1991., str. 128.
- Peti, Mirko: *Nerazlikovnost razlika, Rasprave Zavoda za jezik*, 20, 1994., str. 245.–272.
- Piškorec, Velimir: *Kraj serbokroastike*, »Jezik«, 48, 3, 2001., str. 102.–109.
- Pranjeković, Ivo: *Jezikoslovna sporenja*. Zagreb, 1997.
- Pranjeković, Ivo: *Normative und paranormative Neuerungen in der kroatischen Sprache, Die Sprachen Südosteuropas heute. Umbrüche und Aufbruch*, izd.: Kunzmann-Müller, Barbara. Frankfurt am Main; et al., 2000., str. 66.–74.
- Samardžija, Marko (izd.): *Jezični purizam u NDH*. Zagreb, 1993.
- Samardžija, Marko: *Hrvatski jezik u Nezavisnoj državi Hrvatskoj*. Zagreb, 1993.
- Samardžija, Marko: *Leksik*, »Hrvatski jezik«, izd.: Lončarić, Mijo. Opole, 1998., str. 133.–152.
- Samardžija, Marko (izd.): *Norme i normiranje hrvatskoga standardnoga jezika*. Zagreb, 1999.
- Samardžija, Marko: *Internationalismen in der kroatischen Sprache — Vergangenheit und aktueller Stand, Die Sprachen Südosteuropas heute. Umbrüche und Aufbruch*, izd.: Kunzmann-Müller, Barbara. Frankfurt am Main; et al., 2000., str. 75–93.
- Samardžija, Marko: *Normierung und Standardisierung des Kroatischen, Sprachwandel in der Slavia*, 2 sv., izd.: Zybatow, Lew N. Frankfurt am Main; et al., 2000, 1. sv., str. 583.–597.
- Selak, Ante (izd.): *Taj hrvatski*. Zagreb, 1992.
- Sesar, Dubravka — Vidović, Ivana: *Što je novogovor učinio hrvatskomu jeziku?*, »Jezik«, 47, 3, 2000., str. 81.–94.

Silić, Josip: *Novinarski stil hrvatskoga standardnog jezika*, »Kolo«, 3, 1997., str. 495.–513.

Silić, Josip: *Leksik i norma, Norme i normiranja hrvatskoga standardnoga jezika*, izd.: Samardžija, Marko. Zagreb, 1999., str. 282.–292.

Šimundić, Mate: *O kulturi jezika i govora na zagrebačkom radiju i televiziji*, »Kritika«, 17, 1971., str. 225.–240.

Šimundić, Mate: *Rječnik suvišnih tuđica u hrvatskomu jeziku*. Zagreb, 1994.

Šojat, Zorislav: *Čestotni rječnik Večernjeg lista i Vjesnika*. Zagreb, 1983.

Šonje, Jure; et al.: *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb, 2000.

Šulek, Bogoslav: *Deutsch-kroatisches Wörterbuch*. Agram, 1860.

Tadić, Marko: *Računalna obradba hrvatskih korpusa: povijest, stanje i perspektive*, »Suвременa lingvistika«, 43–44, 1997., str. 387.–394.

Tadić, Marko: *Raspon, opseg i sastav korpusa suvremenoga hrvatskoga jezika*, »Filologija«, 30–31, 1998., str. 337.–347. (s adrese: <http://www.hnk.ffzg.hr/mt/>)

Tafra, Branka: *Jezikoslovna razdvojbа*. Zagreb, 1995.

Tafra, Branka: *Povijesna načela normiranja leksika, Norme i normiranja hrvatskoga standardnoga jezika*, izd.: Samardžija, Marko. Zagreb, 1999., str. 260.–281.

Težak, Stjepko: *Uz arhiv nam ne treba arhiva*, »Jezik«, 41, 3, 1994., str. 87.–90.

Težak, Stjepko: *Hrvatski naš (ne)zaboravljeni*. Zagreb, 1999.

Vazdar, Zdenko: *Razlikovni rječnik hrvatskoga i srpskoga graditeljskoga nazivlja*. Zagreb, 1993.

Velikanović, Iso — Andrić, Nikola: *Šta je šta. Stvarni hrvatski rječnik u slikama*. Zagreb, 1938.

Vidović, Radovan: *Kako ne valja — kako valja pisati*. Zagreb, 1969.

Vuković, Milan: *Hrvatski jezik u kaznenim progonima*, »Jezik«, 44, 2, 1996., str. 77.–80.

Wingender, Monika: *Sprachpolitik in Kroatien. Eine exemplarische Analyse der Sprachratgeber im »Vjesnik«, Linguistische Beiträge zur Slavistik*, 58, izd.: Schulze, Jana; Werner, Eduard. München, 1997., str. 372.–392.

Wingender, Monika: *Mario Grčević: Die Entstehung der kroatischen Literatursprache*. Köln usw.: Böhlau 1997. 184 S., »Die Welt der Slaven«, XLIII, 2, 1998., str. 387.–391.

Wingender, Monika: *Aktuelle Entwicklungen in der kroatischen Standardsprache, Die Sprachen Südosteuropas heute. Umbrüche und Aufbruch*, izd.: Kunzmann-Müller, Barbara. Frankfurt am Main; et al., 2000., str. 251.–270.

SLIKARSTVO

Vinko Grubišić

ARNOLD BÖCKLIN
PRIGODOM 100. GODIŠNJICE SMRTI

Umjetnik kojemu se valja stalno vraćati, čijih nam je nekoliko slika uvijek kadro ponuditi užitak strave, Arnold Böcklin umro je prije stotinu godina, na samu početku zadnjeg stoljeća drugoga tisućljeća. Odlazi godinu dana nakon Nietzschea i godinu prije Zole... Radovi su mu nastajali gotovo čitavom polovicom »njegova stoljeća«, tijekom nekoliko –izama, od kojih se u Böcklinovu stvaralaštu vidi malo ili nimalo. Poznavatelji njegova djela tvrde kako je najviše slikao po sjećanju, znajući da se slikarstvo ne stvara mišlju ni djelom, a još manje okom ili vještom rukom, nego duhom. Nekoliko puta se suprotstavljao impresionistima, neki vidješe u njemu poneki trag ekspresionizma, a ponekada ga i nadrealisti smatrahu svojim. Nije iza sebe ostavio nikakve škole, a jedini bi mu daleki potomak mogao biti Salvador Dali koji, dabome, nikada nije priznavao nikakvo umjetničko rodbinstvo ni s kim.

Ni samom proslavom 150. godišnjice rođenja Anrola Böcklina mnogi nespornosti o njemu nisu otklonjeni: radi li se o istinskom umjetniku koji je nadvisio svoje vrijeme ili o pejsažistu koji je mijenjao prostore i teme, ali ostao u svom vlastitom nejasnu krugu, izvan svih onih krupnih događanja u umjetnostima njegova vremena... Je li u pitanju umjetnik koji je na izvjestan način uvijek ostao vjeran ranim vedutama ili se radi o rasipnom sinu boja i krajolika? Samo koju godinu nakon smrti, Böcklin kao da je Alfredu Juliusu Meier-Graefeu — kojega tada smatraju meritornim ocjenjivačem umjetničkih djela — poslužio kao primjer nesklada i nejedinstva¹, a nije ni

1 *Der Fall Böcklin und die Lehre von den Einheiten* (Slučaj Böcklin i nauk o jedinstvima), Stuttgart, 1905. V. također »Der 'Fall' Böcklin«, u već navedenoj